

kirken 2019

UDGAVE 3

Kirkegårde
for både levende
og døde

**Danske kirker,
der skiller sig ud**

Der er droner
mellem himmel
og jord

Lad os åbne de gamle
middelalderkirker

Indretning med plads til hjerterum

Vi mødes til fagmessen: KIRKENS FORUM

Torsdag d. 26. september
fra kl. 9.00 til kl. 17.00

...

Messe Fredericia
Vestre Ringvej 101
7000 Fredericia

HOLMRIS B8

SHURE®

Shure Microflex Wireless - problemfri mikrofoner

- Altid klar og ladet op
- Ingen bekymringer om frekvenser
- Ingen bekymringer om lydniveau
- Vælg mellem alle mikrofontyper
- Løft mikrofonen ud af laderen og tal! - så nemt er det

Microflex Wireless er et digitalt, trådløst mikrofonsystem, der byder på nem betjening og god lyd. Modtageren er et diskret Access Point, og lyden transporteres digitalt til lydanlægget i netværk. Kombineret med en P300-IMX Mikrofonprocessor har man et fuldautomatisk system med Automix, Echo Cancellation, Noise Reduction og automatisk frekvenstildeling, så ingen AV-betjening er nødvendig. For mere info, kontakt jeres AV-integrator eller Matrix Sales, der henviser til nærmeste forhandler.

UDGIVER
JS Danmark A/S

SALG OG PRODUKTION
JS Danmark A/S

UDGAVE 3
Udgivet 2019

Forsidefoto: Fredrikskyrkan, Sverige
Foto: Jens Markus Lindhe

Gå direkte
til online-
magasinet her

JS Danmark har bestræbt sig på at udøve en effektiv kontrol med rigtigheden af de oplysninger, som indeholdes i dette magasin. Måtte der mod forventning være fejlagtige informationer i publikationen, kan JS Danmark ikke gøres økonomisk ansvarlig herfor.

INDHOLD

Øget tilgængelighed i kirker og på kirkegårde	6-11
På ét og samme gulv	12-17
Lad os åbne de gamle middelalderkirker	18-21
Kirkegårde for både levende og døde	22-25
Danske kirker, der skiller sig ud	28-29
Skadedyr skal afvises i døren	30-33
Respekt for materialerne og det oprindelige byggeri	34-37
Lag på lag af murede flader	38-41
Der er droner mellem himmel og jord	42-43

SNOSTRUP KIRKE. FOTO: LINDHE

LEIF HANSEN ARKITEKTER

RESTAURERING • FORNYELSE • NYBYGNING
DESIGN • PROJEKTERING • BYGGESTYRING

LEIFHANSENARKITEKTER.DK
LH@LHARK.DK
+45 23 95 95 81

Æstetiske og skræddersyede lyd- og billedløsninger

Højttaleranlæg
Teleslyngeanlæg
Musikløsninger
Mikrofoner
Projektorer
Interaktive tavler
Skærløsninger
Kameraer & streaming
Optageløsninger
Trådløs styring via tablet
Tour-guide-systemer

Kontakt os for
et **gratis og**
uforpligtende
tilbud

Østerhåb Kirke,
Horsens

Oticon har siden 1907 leveret lyd- og billedløsninger til kirker og kirkerelateret byggeri i hele landet. Vi er en del af William Demant Gruppen, som i dag er globalt førende inden for "hearing healthcare". Vi er stolte af vores historie og løsninger, der dokumenterer stabilitet, troværdighed og sund økonomi, hvilket er grundlæggende for vores rådgivning. Vores kerneydelser er:

Lydanlæg

Et professionelt lydanlæg garanterer, at alle får det optimale ud af en gudstjeneste, hvor der er lang afstand til lydkilden, dårlig akustik og/eller baggrundsstøj. Oticon tilbyder en række forskellige højttalerløsninger lige fra traditionelle søjlehøjttalere, til bænkehøjttalere og avancerede intelligente højttalerløsninger.

Sidstnævnte løsning er en ny generation af retningsbestemte højttalere, der kan programmeres og indjusteres til at lyddække alle tilhørerpladser ensartet med et minimum af refleksioner. Oticon skræddersyr altid sine løsninger og forener på bedste vis moderne teknologi med stor respekt for kirkerummets æstetik.

AV-udstyr

Med moderne AV-udstyr kan kirkens gudstjenester og arrangementer få en ny dimension ved at forene lyd og billede. Med en kameraløsning kan fx gudstjenesten streames, så interesserede uden for kirkerummet også kan få del i den. Med en skærm- og projektorløsning kan fx salmetekster vises på kirkevæggen eller bruges i konfirmandundervisningen.

Oticon Denmark A/S
Kongebakken 9
2765 Smørum

Tlf.: 3917 7400
mail@oticon.dk
www.oticon.dk

Landsdækkende
salg og service

“Kirkegængerne er glade for projektorløsningen. Vi bruger den hver søndag, når vi introducerer en nyere salme som månedens salme. Vi har erfaret, at projektorløsningen gør noget godt for salmesangen.

Anne Bro Assenholt, sognepræst i Østerhåb Kirke

oticon
PEOPLE FIRST

Øget tilgængelighed i kirker og på kirkegårde

Af Dorthe Klyvø

"Alle mennesker bør have mulighed for at færdes i og omkring kirkerne og deltage i livet i dem. Det gælder også mennesker, der f.eks. sidder i kørestol, går med rollator, er blinde eller har nedsat hørelse.

Langt de fleste kirker og kirkegårde er imidlertid bygget eller anlagt på et tidspunkt, hvor der var langt mindre fokus på de spørgsmål, end der er i dag. Det betyder, at der i mange kirker og på mange kirkegårde er behov for at få foretaget nogle mindre eller større ændringer, hvis alle skal have gode muligheder for at færdes der.

Derfor har Kirkeministeriet i samarbejde med Statens Byggeforskningsinstitut udviklet en hjemmeside om tilgængelighed i folkekirken. Siden er et værktøj, der kan hjælpe menighedsrådene og andre til at gøre folkekirkens bygninger og kirkegårde fysisk tilgængelige for alle mennesker." *Fra Kirkeministeriets hjemmeside om tilgængelighed (www.tilgaengelighed.km.dk/om-tilgaengelighed).*

Og det lyder jo meget godt. Men hvordan ser virkeligheden ud? Bliver der gjort noget ved sagen, og er det overhovedet et område, de professionelle finder interessant? Noget kan tyde på det, og vi har talt med to forskellige virksomheder, der arbejder med hvert deres område, for at høre, hvordan det går, og om de har lavet nogle spændende og inspirerende projekter, som andre kan have glæde af at læse om. Og det har de – hvis man altså finder det interessant, at en dansk virksomhed har installeret en liftløsning i legendariske Notre Dame i Paris!

I Sverige har diskussionen om ligebehandling adgang været løftet op på et højere niveau, og i kirkerne har man kaldt målsætningen for "værdig entré", der jo netop ganske kort sammenfatter, hvilken holdning man har til adgangsvenlige løsninger. Før i tiden har man i høj grad betjent sig af løse ramper eller skæmmende lifte, men det er faktisk muligt at lave løsninger, der ikke skæmmes de smukke bygninger – og ikke kræver, at kørestolsbrugere eller gangbesværede skal sendes ind

SofiaKirken. Foto: Guldmann

Fortsættes på side 8 →

BAUMANN ARKITEKTER A/S
ERIK EINAR HOLMS TEGNESTUE A/S

ST. SCT. HANS GADE 2, 8800 VIBORG
TLE: 97 57 80 22 / 23 25 10 75
JENS@BB-W.DK

KIRKERESTAURERING & -FORNYELSE
BEVARING & UDVIKLING AF KULTURARVEN

Intellivox

Digitally Controlled, Beam Shaping Technology

DS115

DSX180

DSX280HD

DSX380HD

DSX430

DSX500

HP-DS170

HP-DS370

God lyd skal høres - ikke ses

Krystallklar tale og musik i både store og små kirker

Oticon tilbyder en ny generation af retningsbestemte søjlehøjtalere, der leverer krystallklar tale og musik i rum med vanskelige akustiske forhold.

Oticons JBL Intellivox-søjlehøjtalere findes i otte modeller, som kan benyttes både i små landsbykirker og i store domkirker.

Avanceret, intelligent højttalerløsning

JBL Intellivox-højtaleren har den patenterede "Beam Shaping Technology". Teknologien gør det muligt at programmere højttalerens

lyddækning til lige der, hvor lyden ønskes, hvilket giver en præcis og ensartet lyddækning af alle tilhørerpladser uden uønskede refleksioner. Dermed sikres den absolut bedste tale- og musikgengivelse og en god lydoplevelse.

Brug for færre højttalere

Med JBL Intellivox-søjlehøjtaleren kan lyden sendes op til 70 meter med én højttaler uden tab af lydtryk. Det betyder, at en enkelt JBL Intellivox-søjlehøjtaler typisk kan erstatte flere traditionelle søjlehøjtalere, og dermed sætter et meget lille aftryk på kirkens rum og arkitektur.

Kontakt os for et **gratis og uforpligtende** tilbud

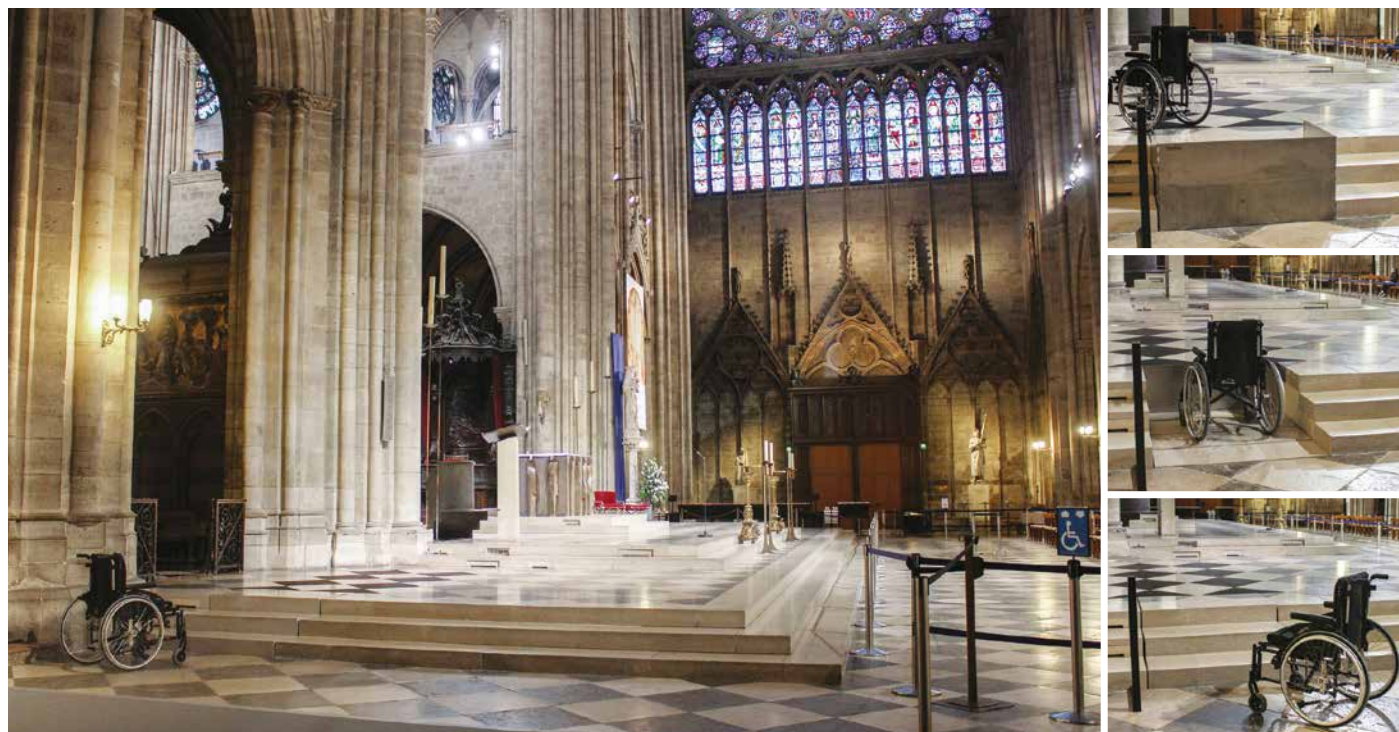

Oticon Denmark A/S
Kongebakken 9
2765 Smørum

Tlf.: 3917 7400
mail@oticon.dk
www.oticon.dk

oticon
PEOPLE FIRST

→ Fortsat fra side 6

ad en bagdør. I dag ser man i højere grad løsninger som for eksempel diskrete lifte i trappe eller gulv, som bl.a. en virksomhed som Guldmann står bag. Liften er usynlig ved første blik, men trinene kan forskydes og danne en platform, der kan løfte f.eks. kørestolsbrugere op.

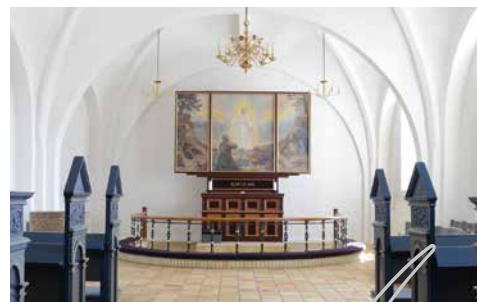
Ligeværdige adgangsforhold

Tanken om den ligeværdige adgang er grundfæstet i virksomheden V. Guldmann A/S, hvor de har særlig fokus på tilgængelighed og værdige adgangsforhold i det offentlige rum i det hele taget og tilbyder såvel standardløsninger som special-

tilpassede projekter til kirker, præste-/sognegårde og kirkekontorer.

Diskrete løsninger

I Sverige har virksomheden været tæt involveret i arbejdet med "værdig entré", og Guldmann har i den proces tilegnet sig værdifuld viden om arbejdet med netop denne form for projekter i kulturarvsbygninger. Det har blandt andet ført til udvikling af løsninger, der ikke blot er funktionelle, men også diskrete og æstetiske – som for eksempel næsten usynlige løfteplatforme i kirkerummet – hvilket jo nok er en af årsagerne til,

C & W ARKITEKTER A/S
KULLINGGADE 31 E, 5700 SVENDBORG
62 21 47 20 CW-ARKITEKTER.DK

arkitekter

	DIN STENHUGGER		DIN BEDEMAND	LÆS BEGGE VORE HJEMMESIDER
GRAVSTEN i alle prislæg og størrelser	Stenhuggeri Begravelse	64 82 10 71		
www.otterup-stenhuggeri.dk	Besøg vor store udstilling og få gode råd · Ørkebyvej 5 · 5450 Otterup	www.bedemand-begravelse.dk		

at virksomheden blev bedt om at medvirke på en opgave i Paris i den store Notre Dame-katedral. Det kræver ikke stor fantasi at forestille sig, at kravene til æstetik og diskretion har været store i denne næsten sagnomspundne bygning.

Før V. Guldmann A/S blev inviteret til Notre Dame, havde kørestolsbrugere ingen let adgang til alteret i den 650 år gamle og fredede katedral. Generelt har alle besøgende i katedralen ellers fri adgang til alteret, når der ikke er messe. Danskerne installerede en skræddersyet løfteplatform fra Stepless by Guldmann og sikrede dermed, at alle kan komme helt frem til alteret, uanset om de er kørestolsbrugere eller ej. Det var arkitekten Benjamin Mouton, der havde det arkitektoniske ansvar på opgaven, og løsningen blev tegnet og udviklet hos virksomheden hjemme i Aarhus.

"Vi var i tæt dialog med franskmændene om opgaven," fortæller Jørgen Guldmann. "Det tog tid, men så fik vi også en helt unik løsning."

Mariager Kirke

Også herhjemme har virksomheden været involveret i kirkerenoveringer med henblik på at forbedre adgangsforholdene for besøgende. Mariager Kirke er opført som klosterkirke i 1400-tallet på et tidspunkt, hvor ingen tænkte i ligeværdig adgang og gode adgangsforhold. Christian IV overdrog den gamle klosterkirke til Mariager by, og den har siden tjent som sognekirke. Bygningen forfaldt igennem årene, og store dele af den blev nedrevet, men siden har kirken været igennem flere renoveringer.

I Mariager Kirke har Guldmann installeret en specialtilpasset løfteplatform, der netop er både trappe og lift. Denne løfteplatform er speciel, idet det er selve trappetrinene, der omdannes til en platform, når den er i brug. Når løfteplatformen aktiveres, skyder en sikkerhedsbarriere op fra trappen, og trinene bliver helt automatisk omdannet til en platform. Når der ikke er brug for liftfunktionen, er den blot en helt almindelig trappe.

Indbyggede løsninger til katafalk

Ud over løfteplatforme til at forbedre adgangsforholdene i kirkerne har Guldmann også lavet flere løsninger i form af katafalklifte, som er med til at forbedre arbejdsforholdene for kirkens ansatte. Katafalkløsningerne gør det lettere at håndtere katafalk og kister de steder, hvor man ellers har måttet løfte hen over trapper eller fra kælder til kirkerum. Denne type løsning kan indbygges i kirkens gulv under hensyntagen til de eksisterende omgivelser og er derfor næsten usynlig, når den ikke er i brug. Katafalkliften kan blandt andet ses i rundkirken Solna Kyrka fra 1100-tallet i Stockholm og i den moderne St Mikele kyrka i Västerås nord for Stockholm, der netop har været igennem en omfattende renovering.

Ligeværdig adgang både inde og ude

"Vi har den holdning, at det offentlige rum er for alle. Der skal ikke være synlige specielle tiltag for folk med særlige behov," siger landskabsarkitekt Anders Heeland Madsen fra arkitektfirmaet Schønherr A/S.

Fortsættes på næste side →

Latinerhaven i Viborg før og efter renovering. Foto: Schønherr

Fraude Kirke

Gislev Kirke

Gudme Kirke

Gislev Kirke

Gudme Kirke

TØMRER & SNEDKERFIRMAET
PETER ELLEGAARD A/S

TELEFON 66 15 17 00
www.peterellegaard.dk

Peter Ellegaard A/S har gennem årene udført tømrer- og snedkerarbejde ved adskillige kirkerenoveringer.

Vi er specialister i restaureringsopgaver på kirker og fredede bygninger – fra de store og komplicerede opgaver til de små og enkle.

Ribe Domkirkeplads. Foto: Jens Markus Lindhe

→ Fortsat fra forrige side

”Det er en menneskeret at kunne færdes frit og deltage i samfundet, så vi ser det som en opgave at sikre, at ingen bliver udelukket. Tilgængelighed er grundpillen i alt, hvad vi laver.”

Og arkitektens ord bakkes op af Kirkeministeriets arbejde med at sikre tilgængelighed i og omkring de danske kirker. På ministeriets hjem-

meside om emnet kan man nemlig læse, at alle mennesker bør have adgang, også mennesker i kørestol, med rollator, blinde eller med nedsat hørelse. Men det er ikke blot folk med handicap, der kan have problemer, for Danmark er et samfund med en voksende gruppe af ældre. Ældre, der kan være gangbesværede og dårligt gående.

ARKITEKTFIRMAET SØREN KIBSGAARD M.A.A

Restaurering
Kirker
Fredede og bevarings-
værdige bygninger

9520 Skørping
Tlf.: 20 16 86 10
sk@arkitektsk.dk
www.arkitektsk.dk

Og det er en gruppe mennesker, der ikke er vant til at "stille sig tilfreds", men derimod vil kræve lige vilkår med andre.

Generel udfordring omkring de bygninger, der karakteriseres som kulturarv

I arkitektfirmaet Schønherr har man arbejdet meget med Slots- & Kulturstyrelsen, diverse kommuner m.m. omkring diverse kulturarvsbygninger. Anders Heeland Madsen nævner som eksempel domkirkepladsen i Ribe, hvor kulturlagene havde løftet sig over tid, så domkirken lå meget lavere end i middelalderen. Et fænomen, der også ses ved mange andre middelalderkirker. På baggrund af hele tankegangen med at sikre adgang for alle, har arkitektfirmaet arbejdet med en løsning, hvor der ikke er blevet etableret ramper, eller man skal en omvej for at komme ned til kirken. For den type løsning ser de ikke som en værdig løsning for gangbesværede og andre.

"Vi vil have en fælles værdighed, når man ankommer til et sted. Det er ikke værdigt at sende folk ud på en omvej," siger Anders Heeland Madsen.

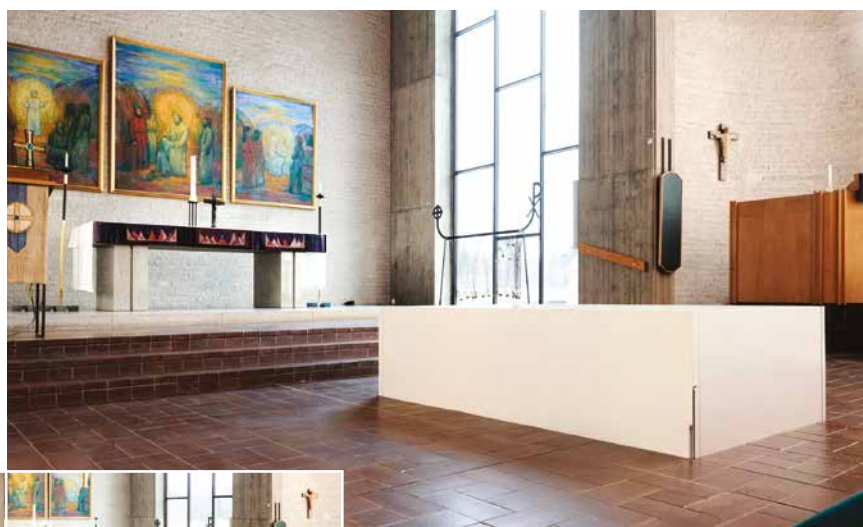
Schønherr A/S har også arbejdet med et tilgængelighedsprojekt omkring Latinerkvarteret og Domkirken i Viborg, hvor hele området omkring kirken er blevet inddraget. Dette projekt betegner Anders Heeland Madsen selv som et "meget fint projekt – for man kan faktisk ikke se, at vi har gjort noget!" Og netop det er i hans optik hele målet med arbejdet med tilgængelighed. I Viborg har det helt konkret for eksempel handlet om noget så enkelt som at fjerne nogle trin, sørge for hårdt grus, hvor man ikke synker ned, og lægge plane sten, som er bedre at gå på.

Som det også fremgår af Kirkeministeriets arbejde med tilgængelighed, sker der noget i kirkeverdenen i dag. Det er kommet en ny bevidsthed om, at både selve kirken og omgivelserne skal være mere tilgængelige – og måske også, at de kan bruges til andre ting. Her er det især kirkegårdene, der bliver ændret i Danmark, hvilket også fremgår af artiklen andetsteds i dette magasin om netop kirkegårde i forandring. Anders Heeland Madsen er enig i denne tendens.

"Jeg tror, der er noget i gang på mange parametre, også i forhold til tilgængelighed. På kirkegårdene bruges der i dag mange penge på drift, lugning og perlegrus. I takt med at flere bliver urnebegravet, bliver der frigjort en del plads på kirkegårdene rundt omkring i landet. Mange er derfor i færd med at få lavet udviklingsplaner, hvor bl.a. pleje og vedligehold og brug af kirkegården skal nytænkes. En del af disse udviklingsplaner er også at sikre, at folk kan komme op til kirken, ind ad døren og frem til alteret." ♦

Schønherr A/S er et aktieselskab ejet af Rikke Juul Gram og Nina Jensen. Virksomheden blev grundlagt i 1984 af Torben Schønherr og har kontorer i København og Aarhus.

V. Guldmann A/S blev stiftet i 1980 af Viggo Guldmann og beskæftiger sig med udvikling, produktion og salg af velfærdsteknologi til mennesker med funktionsnedsættelse og arbejdsredskaber til deres hjælpere. Virksomheden har udviklet produktserien Stepless, der skaber tilgængelighed og værdige adgangsforhold for alle med nedsat mobilitet.

Afladningsegenskaber i Skt. Mikelei Kyrka.
Foto: Guldmann

Den Jyske Gørtler

SÆTTER DET GAMLE HÅNDVÆRK I HØJSÆDET.

Vi værner om de gamle klenodier, uanset om det er arvestykker eller flere hundrede år gamle kirkeeffekter.

Vi følger også med tiden og tilbyder at fremstille specialopgaver i kobber, messing, zink og bronze. Vi laver alt fra lamper til lysekrone samt udfører større og mindre restaureringsopgaver.

Jysk håndværk, når kun det bedste er godt nok, til en overkommelig pris.

Fotos til artiklen:
Jens Markus Lindhe

På ét og samme gulv

Middelalderkirken i Snostrup fremstår efter indvendig renovering som en svalt doseret, respektfuldt markeret transformation. Kunstnerisk og arkitektonisk helstøbt, kraftfuld uden at være påtrængende. Et rum i indvendig vækst.

Af Anne Pind, skribent og redaktør på Arkitekten

Vi står over for en rød, romansk teglstenskirke fra 1100-tallet. Den er lille. Blot skib, tårn, våbenhus. Det allermest nødvendige, opført og tilbygget for de få penge, lokalsamfundet dengang har kunnet rejse. Den ligger højt i landskabet, som landsbykirkerne oftest gør, et stolt pejlemærke i sognet, mellem landsbyer og marker. Vi befinder os på Midtsjælland, i periferien af det, for nuværende, kuldsejlede Vindinge Stationsby-projekt. Tiden går, projekter opstår, mens kirken står. På en bund af grus, der bliver til små stier mellem gravsten, omkranset af marksten og kløvede kampesten, hække og rødmaledede trælagere. Det er, som det plejer at være på landet. Er man på gennemfart, drejer man hovedet i forbifarten, når man passerer. Den

velkendte typologi trækker i øjnene. Man tænker uvægerligt, at den samling sten har set ét og andet. Som en ældgammel eg, der er vidne til tidens gang, men forholder sig i ro. Lægger bare årringe til i en stille, koncentreret vækst. Men stopper man op i Snostrup og går ind i kirkerummet, så udvider øjnene sig. De gør de, fordi renoveringen, udført af kunstner Malene Bach og arkitekt Løif Hansen, tilføjer nye årringe på indersiden af de gamle, tykke mure. De udførende synes i dette rum at have podet hinandens fagligheder og frembragt en tyst, men dog kraftfuld rumkunst.

Der er noget meget appetitligt ved den nye materialsammensætning i Snostrup Kirke. Det begynder i våbenhuset, når man tager sit første skridt ind i kirken. Fra den gamle, ujævne trædesten med blødt slidte lunger frembragt af århundreders passerende skosåler, ind over dørtærsklen til et nyt gulv af teglklinker.

Fortsættes på side 14 ➔

Det er altid en glæde at få lov til at udføre tømrer- og snedker-arbejder på vores smukke kirker, og heldigvis er der flere kirkesogn, der benytter os. Vi udfører diverse vedligehold, renoveringer og ombygninger.

Jørgen Spange

Høstvej 7
2800 Kongens Lyngby

Mobil: 40 72 86 31
Telefon: 45 87 86 31
E-mail: j@spange.dk

www.spange.dk

Tænd et lys

Fredensborg Slotskirke

At tænde et lys for nogen eller noget er en fin gammel tradition, som i de seneste år har vundet indpas i mange danske kirker, hvor globerne og lystræerne er en åben invitation til at søge fred og andagt, bede en bøn og tænde et lys.

Kirkekunstneren Gitte Christensen har arbejdet som kunstsmed i mere end 20 år og lavede i 2002 sin første globe til Vor Frelzers Kirke på Christianshavn. Siden har hun helliget sig arbejdet med kirkekunst og har i dag lavet lysglober og lystræer til mere end 60 kirker og hospicer i Danmark.

Gitte Christensen mestrer at forme alle sine lystræer og glober til den enkelte kirke, så det passer til kirkens behov og ikke mindst til kirkerummet.

Gitte Christensen indgår altid i en tæt dialog og i nært samarbejde med præsterne og hvert enkelt menighedsråd.

Priserne for lystræerne og globerne koster fra 45.000,- ex. moms.

For mere information ring på tlf. **3257 7658** eller send en mail til **kontakt@kvindesmedien.dk**

Havdrup Kirke

Vor Frelzers Kirke

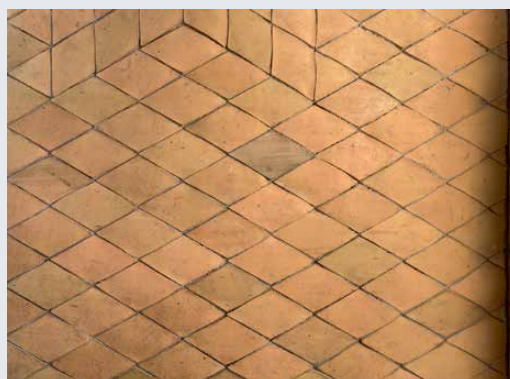
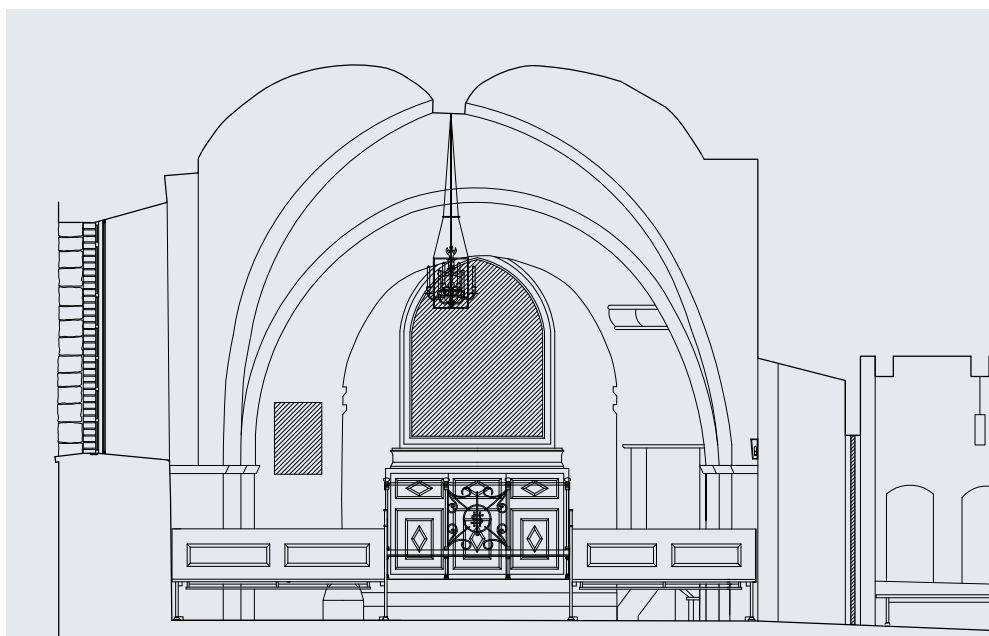
Sankt Bendts Kirke

→ Fortsat fra side 12

Klinkerne er rombeformede, knaslagte i sand, og de glider i et præcist, geometrisk fællesskab blødt skrånende op mod indgangen til kirkeskibet. Tidligere var der trin ned mellem ude og inde og trin op mellem hus og skib. Nu kan man skride, glide, trille ind, niveaufrit, efter behov. Her på dette gulv er en ny energi til stede. Den samler os og grundfæster en rumlig demokratisering. Vi er alle med, på samme gulv. En disposition, der peger tilbage på en tid, da sognebørnene stod op, når de gik i kirke. Før reformationen og indførelsen af kirkebænken, hvis opstilling stadfæstede et verdsligt hierarki, der tilhørte verden uden for murene.

Det er en intelligent form, romben. Den har mange mutationer i sig. Gulvet fortsætter i nye geometriske mønsterbelægninger ind i skib, kor og tårn. Det blander sine kort på ny ved hver rumlig overgang. Teglklinken er produceret til netop dette sted, i Potsdam, brændt i ringovn, en brændingsmetode, der gør hver enkelt klinke til sin egen, lidt lysere, mørkere, kantmarkeret, som delikat afbagte franske renæssancekiks. Lige til at bide i. I skibet fremhæver mønstret rummets langstrakte akse. Under døbefonten slår klinkerne sig sammen til en stjerneform. Den stråler ud under den nye kapitælfornede fod af moseeg, der bærer det gamle halvkugleformede granitkar. Gulvet beskriver kirkens zoner og koncentrationspunkter, samtidig med at det fortolker disse steder, deres indbyrdes afstande, som et billede.

Sidste gang, kirken havde besøg af arkitekter, var da Inger og Johannes Exner stod for en istandsættelse i 1960'erne. Dengang stod de rødmaledede kirkebænke hævet på støbte cementplinter belagt med kork, og midtergangen var lagt af gule Flensborgsten på kant, med en bort af røde mursten. Prædikestolen var hævet på en søjle og placeret, så den blændede et sydvendt sidevindue, ligesom vinduet i tårnet blev dækket af kirkens lille

Idé og plan til små og store ændringer på kirkegården

- Mere end 20 års erfaring med kirkegårde
- Udviklingsplan, niveaufri adgange, m.m.
- Små og mellemstore kirkegårde i Nord- og Midtjylland

Ole Kjær

have og landskabs design

Rådgivning • Planlægning • Undervisning

Tlf.: 21 81 66 38 • okjaer@okjaer.dk
www.haveoglandskabsdesign.dk

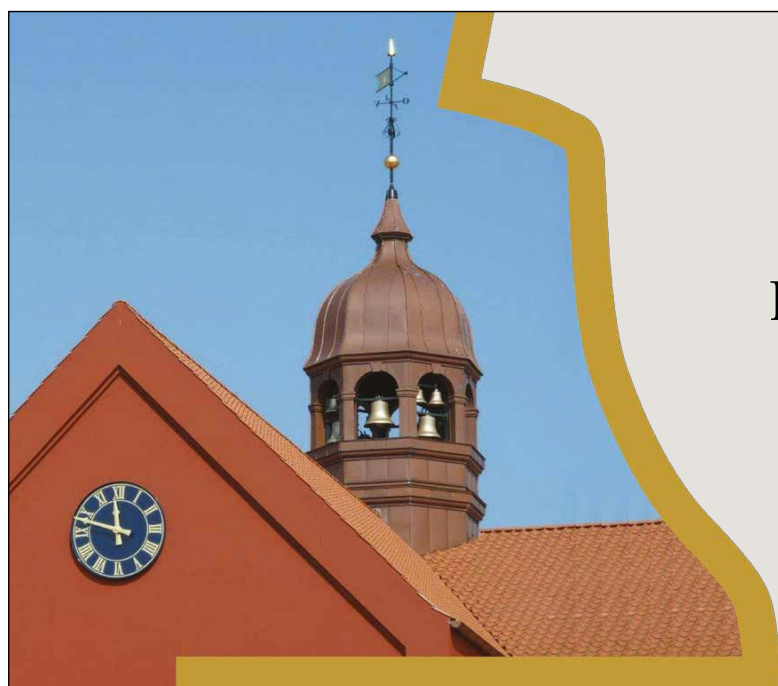
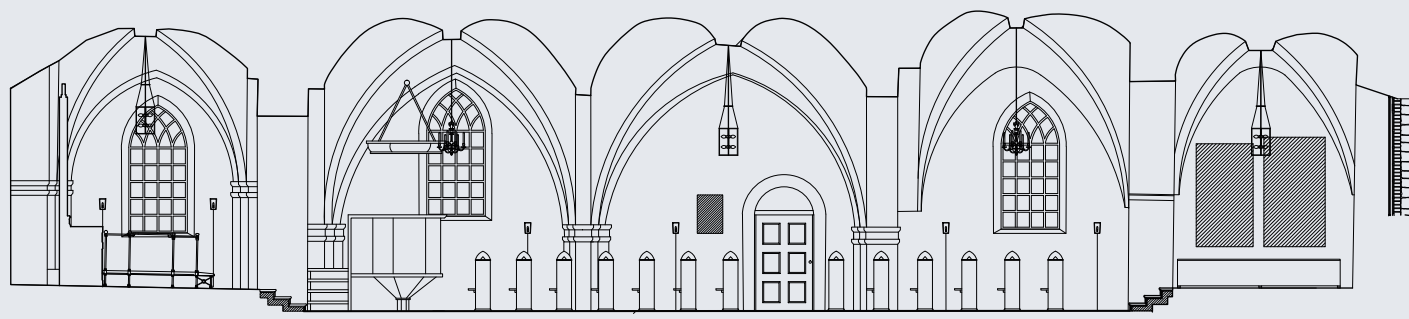
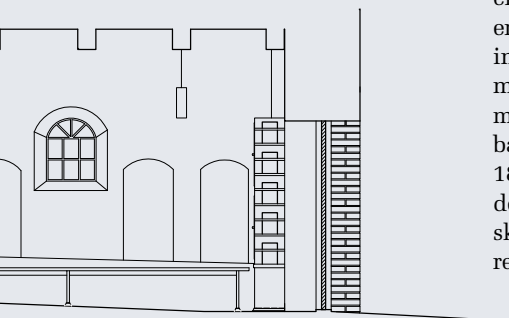
orgel. Exner-parret ombyggede bænke, så de blev dybere og omlagde trappen mellem skib og kor. Gennem den meget nænsomme istandsættelse bibeholdt man et helt andet lys- og materialerum end det, vi møder i dag.

Nu er der mere luft, mere lethed og mere lys. Bænke er kommet ned og stå på gulvet, så fødderne har direkte kontakt til gulvfladen. Lågerne er demonteret, og hjørnerne mod midtergangen er blevet afrundede, så kroppen lettere kan glide ind og finde plads på hynderne, der er betrukket med mørk brun uld. Som en hjemlig gestus. Varmen forstærkes af konvektorer diskret opsat under bænkesæderne. Bænke kan dateres tilbage til 1800, og de har fyldt godt op i rummet. Nu fylder de mindre. Dels fordi man har fjernet to rækker i skibets bagende (med tanke på menighedens størrelse og for at give plads til andre handlinger end

de kirkelige), dels fordi man har demonteret en rem, der fastgjorde dem til kirkens mure. Virkningen af demonteringen er, at den beskedne kirkes største smykke, dens egen pragtfulde geometri og de vertikale bæringer står frit frem, i al deres stille velmagt. Mur og søjlebundter kan friholdes, fordi bænke via en ny fod under gavlene er fastgjort til en betonrem skjult under klinkegulvet. En disposition, som det angiveligt tog sin tid at få godkendt hos fredningsmyndighederne. Vi applauderer tålmodet.

Den (formodede) frisætningsstrategi fortsætter. Man har samlet og flyttet genstande, foretaget en slags støjrensning og derved givet den gamle murkrop ro. Nogle få historiske genstande, et epitafium visende et præstepar, der ligger begravet i koret, samt deres mindesten og to navnetavler for kirkens præster, er samlet til et lokalhistorisk

Fortsættes på næste side →

WWW.THUBALKA.DK

...Siden 1917
Kirkeklokker
Klokkespil - Tårnure
Automatiske
ringe anlæg

Thubalka A/S
Bødkervej 9, 7100 Vejle
tlf. 75 85 93 11
info@thubalka.dk

THUBALKA

Træ, kalk, uld, linoliemaling, glas, stål, læder, tegl. Hvert materiale står rent og ublandet, i et nyt fællesskab.

miniaturemuseum i tårnet. Et rum, der nu lægger op til betragtning og samtale. Orglet er flyttet væk fra sin placering foran tårnets vindue og ned i skibet, så kirkerummet på ny sluttet af lys. Samtlige vinduer har fået opsat diskrete forsatsvinduer med ruder af trukket glas, men hér, foran tårnvinduet, er ruden yderligere elaboreret som glasmosaik. Den traditionelle variant er blyindfattet. Malene Bach har limet glasstykkerne direkte på forsatsruden. De sarte felter bliver til frit svævende stykker farvet lys, monteret med en lille afstand mellem sig, et smalt fravær af farve, i hvis linjer man, flygtigt, og afhængigt af ståsted, aner tegningen af et kors.

Længere oppe i skibet er den smukt restaurerede prædikestol fra 1630 trukket tilbage til sin oprindelige placering, ind i rummet. Den øgede afstand til vinduet lader sidelyst finde hen til de kunstfærdige træskærerarbejder. Prædikestolens heksagonale lydhimmel har smittet af på udformningen af de nye, afdæmpede staldportslamper. Denne afsmitning, eller samtale mellem geometrier, går igen flere steder og er med til at gøre de nye tiltag så hjemmehørende. Knæfaldet foran Eckersbergs altertavle er forenklet til knæpude på hævet bund, så gulvet kan flyde under. De nye jernfodder harmonerer smukt med det oprindelige gitter.

Farverummet i kirken indoptager og afbalancerer yderpunkter mellem lys og mørke. Kalken

på de skønne, ujævne murflader har fået mere plads til at lyse og vibrere. Med sval mildhed møder de linoliemalede, mosgrønne bænkerader gulvet, mens den mørke siddehynde skaber et fælles, horisontalt niveau i rummet. Ælde og dunkelhed møder øjet på de caput mortuum-malede dørflader.

Træ, kalk, uld, linoliemaling, glas, stål, læder, tegl. Hvert materiale står rent og ublandet, i et nyt fællesskab. Det samme gælder de store geometrier. Det bærende står frem. Gulv er gulv. Loft er loft. At opgaven voksede sig så stor og lykkelig, var ikke på forhånd givet. Malene Bach blev i første omgang inviteret til Snostup af Selskabet for Kirkelig Kunst for at give et bud på farvesætningen af bænkenene. Men med helheden for øje, og i samarbejdet mellem kunstneren og arkitekten, foldede opgaven sig ud.

På Snostrup Kirkes yderside oplever man en tæret, tørret taktilitet. En robusthed, der kan rumme livets yderligheder. Det samme skal det indre af kirken. Samtidig skal dette rum også tilpasses tidens behov. De ændringer, der er foretaget, er alle, meget sympatisk, reversible. Man er på besøg i tiden. ♦

Artiklen har tidligere været bragt i Arkitekten 03 Vol. 120, marts 2018.

Frederikshavn Kirke. Nyt belysningskoncept med LED-ringkroner udført i blankpoleret messing.

KIRKEBELYSNING

OKHOLM LIGHTING HAR MERE END 45 ÅRS ERFARING I ALT INDEN FOR BELYSNING TIL KIRKER

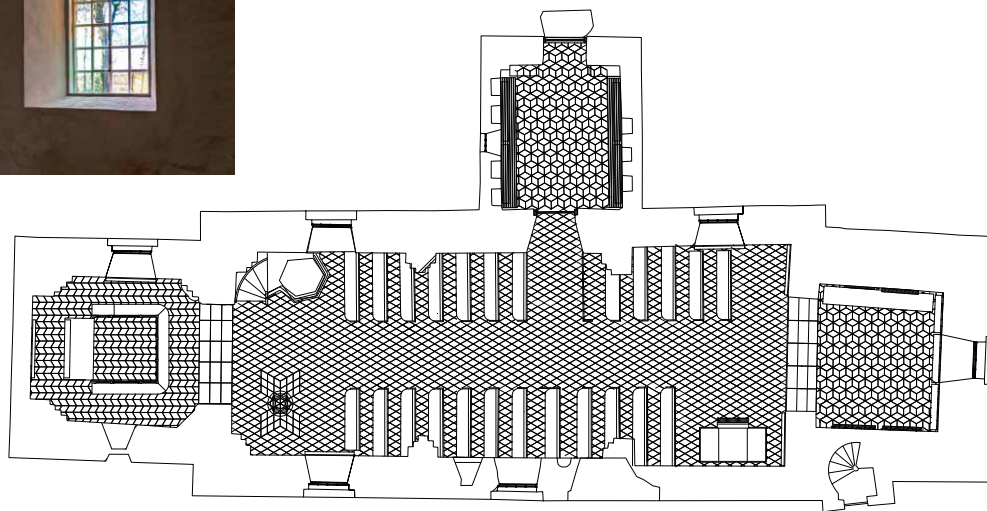
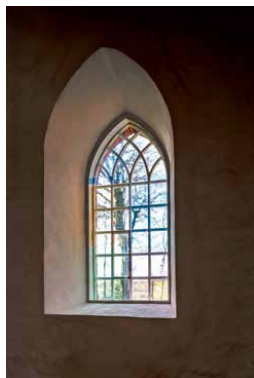
- » Gratis rådgivning overalt i Danmark
- » Referencer – mere end 1.500 kirker i Danmark og udlandet
- » LED-belysning
- » Lysekroner, væglamper, pendler m.m.
- » Skræddersyet belysning i samarbejde med menighedsråd og arkitekter
- » Oppudsning og restaurering af belysning
- » Gørtlerarbejde
- » Hejseværk til lysekroner

VI TILBYDER ET BREDT STANDARDSORTIMENT AF BELYSNING SAMT SPECIALUDFØRELSE TIL:

- ✓ Korrum, apsis og alterbord
- ✓ Hoved- og sideskibe
- ✓ Orgel- og prædikestol
- ✓ Pulpitur – både over og under
- ✓ Våbenhus
- ✓ Præsteværelse
- ✓ Menighedssale
- ✓ Kirkegårde og p-pladser

okholm*lighting*

6270 Tønder · Tlf.: 7471 0436
mail@okholm-lighting.dk · www.okholm-lighting.dk

UDVIKLINGSPLANER

INDGANGEN TIL FREMTIDENS KIRKEGÅRDE

Bestil bogen på
www.wadlandskab.dk

VORES YDELSER

- Udvidelser
- Nyanlæg
- Omlægninger
- Nummerplaner
- Navigering i love og regler
- Budgetter og bevillinger
- Plejeplaner
- Introduktion til nye plejemetoder
- Viden giver overblik
- Behovsanalyser
- Målsætninger
- Registreringer, historie og eksisterende forhold
- Økonomisk overblik

Omhyggelig udførelse

- Udviklingsplaner
- Indhentning af tilladelser
- Udbud
- Fagtilsyn, byggeledelse og økonomi
- Driftsstyringsredskaber

JUBILÆUM!
I 2018 udførte vi
udviklingsplan
nr. 100

OM WAD

Passion, faglighed og fællesskab

Vi har mere end 30 års erfaring med rådgivning og design indenfor kirkegårde.

Vi har et indgående kendskab til hele processen; lovgivning, godkendelsesprocedurer og behov.

Wad skaber grønnere kirkegårde med identitet, hvor de arkitektoniske, landskabelige og naturmæssige værdier er i højsædet.

Vores kulturarv og den danske natur omkring os er vores inspirationskilder til fortsat udvikling af den danske kirkegård.

Kirkegården skal være et mødested til minde og fordybelse.

Sammen med jer fører vi kirkegården ind i en grønnere og mere bæredygtig fremtid.

MARTINA E. RAHKONEN
Landskabsarkitekt MAA MDL
Indehaver, direktør
✉ martina@wadlandskab.dk
☎ 61 46 27 80

SOLVEIG ENEVOLD
Projektchef
✉ solveig@wadlandskab.dk
☎ 22 67 71 77

Wad

Lad os åbne de gamle middelalderkirker

Af Dorthe Klyvø

Kan vi "åbne" vores gamle middelalderkirker og gøre dem mere tilgængelige, mere tiltalende at opholde sig i for medarbejdere og besøgende? Kan en fysisk, arkitektonisk forandring få indflydelse på kirkens aktivitetsniveau?

Det mener arkitekt Ole Drachmann fra Drachmann Arkitekter, der har ført netop denne vision ud i livet i arbejdet med renovering af svenske Fredrikskyrkan i Karlskrona. Den gamle kirke er på UNESCOs verdensarvliste, men er blevet omfattende redesignet af arkitektfirmaet i samarbejde med kirkens medarbejdere og frivillige, der ønskede at åbne kirken og gøre den mere tilgængelig for alle.

En individualiseret tidsalder

Vi lever i dag i en individualiseret tidsalder, hvor også troen er blevet et mere personligt og måske lidt introvert anliggende. Derfor har vi i højere grad brug for kirker, der lægger op til, at man kan komme i kirkerummet året rundt og på et hvilket som helst tidspunkt af døgnet. De ældre generationer ser muligvis ikke så store problemer ved den traditionelle indretning af vores kirker, men de yngre har svært ved at se sig selv i det gamle miljø. Vores kirker skal bruges og derfor måske transformeres til steder, hvor unge og gamle kan komme både alene og sammen, både til kirkelige og til ikke-kirkelige handlinger.

Ole og Amalie Drachmann har stået bag flere kulturarvsprojekter inden for det kirkelige felt, herunder Marmorkirken og St. Alban's Church i København, Christiansborgs Slotskirke, Hørsholm Kirke, Vallensbæk Gl. Kirke m.fl. Der har været tale om renovering, restaurering, genop-

bygning, tilbygning m.m., men særligt den svenske Fredrikskyrkan skiller sig ud i arkitekternes beskrivelse med betegnelsen "transformation". I arbejdet med denne har de nemlig skullet arbejde med at "udvikle kirken, så den igen trækker og får folk inden for dørene", fortæller Ole Drachmann. Faktisk var der overvejelser om helt at lukke den gamle kirke i Karlskrona, men i sidste ende valgte menigheden i stedet at renovere den frem til at være en mere moderne kirke, der skal være åben døgnet rundt hele året.

Fredrikskyrkan har været et stort og ambitiøst projekt, så kan det overhovedet tilpasses danske tilstande? Ifølge Ole Drachmann er svaret ja, og løsningen handler om at åbne kirken og skabe rammer, hvor unge og gamle kan mødes i mere uformelle rammer, end det er tilfældet nu – men også have plads og rum til at finde indre ro, hvis der er behov for det.

"I Karlskrona fik vi til opgave at skabe en multifunktionel kirke. De vidste ikke helt, hvordan det skulle gøres, eller hvad de ville have. De vidste, at liturgien og teologien skulle være i orden, men kirken skulle kunne noget mere."

Svenskerne løste finansieringsudfordringen ved at frasælge andre ejendomme og rykke hele administrationen over i selve kirken. Det betød etablering af nye toiletter og tekøkken i våbenhuset, etablering af møderum under hvert pulpitur i korsarmene, mens der oven på det sydlige pulpitur blev skabt kontorarbejdspladser og mødelokale for kirkens ansatte.

"Nu har kirken "kørt" et år siden ændringerne, hvor det administrative rykkede ind i selve kirken, og det viser sig, at alene det har aktiveret kirken på en helt anden måde. Det administrative personale er blevet mere involverede. Det var præstens ønske at åbne kirken døgnet rundt og

Bygherrerådgivning – Projektering – Økonomisk styring – Nybygning – Ombygning – Renovering
Kirker – Velfærdsbygninger – Klokkespil – Orgler – Menighedshuse – Præsteboliger

Raabys Tegnastue

DANSKE ARKITEKTVIRKSOMHEDER
Frederiksgade 10, st.
7700 Thisted
Tlf. 97 92 15 44
raabys@raabys.dk
www.raabys.dk

Indvielsen af Fredrikskyrkan. Foto: Charlotte Bäckström

fyldte den med sognemedarbejdere og frivillige, og allerede nu kan man se, at hvor kirken året før ombygningen havde omkring 3.000 besøgende til f.eks. musikarrangementer af forskellig type, så er man nu oppe på 8.500 besøgende – siden ombygningen.”

Skimmelsvamp, kulde og fugt ”sælger ikke billetter”

Mange af vores gamle middelalderkirker er ikke nødvendigvis behagelige steder at opholde sig for hverken personale og menighed. Kirkerummet kan være koldt, fugtigt, måske fyldt med skimmelsvamp og dårlig lugt, ofte er toiletforholdene elendige, og man skal bevæge sig ud over kirkegården for – igen – at træde ind i et køligt, fugtigt rum. Så helt grundlæggende trænger mange kirker til en opdatering, der gør dem mere tiltalende steder at opholde sig for moderne mennesker.

”Kirkernes besøgstal har været faldende igennem mange år, og flere kirker er lukket. Det er en udfordring, som man må tage alvorligt,” siger Ole Drachmann. Men ved at gå nye veje og tænke ny funktionalitet ind i kirkerne, kan man arbejde imod denne tendens.

Der kan gøres meget for at gøre kirkerne mere åbne og imødekommende for besøgende. Ikke blot i forhold til nye idéer til brug af kirkerne, men også i forhold til renoveringer og moderniseringer.

”Det behøver jo ikke koste 115 millioner, det kan sagtens være meget mindre,” siger Ole Drachmann.

”Vi har for eksempel netop etableret toilet i den engelske kirke i København. De har fået et lille tilbygget toilet. Tidligere var der mange gamle, der ikke kom i kirken, fordi de ikke turde gå ned ad vindeltrappen til det lille toilet i kirken. Men noget så enkelt som ordentlige toiletforhold har fået folk tilbage igen.”

Hvis man skal have folk til at bruge kirken, skal der være ordentlige forhold, for hvem har lyst til at bruge kirken en mørk vinteraften, hvis man ved, at man skal udenfor og hen over kirkegården for at komme på toilet for eksempel?

Kan man virkelig efterligne svenskernes succes med Fredrikskyrkan i vores små middelalderkirker? Ifølge Ole Drachmann er svaret et rungende ja!

”Det er jo i virkeligheden sådan, efter min opfattelse i hvert fald, at vi i dag har klynger af mindre kirker spredt rundt i landet. Vi har sogne med måske fire eller fem kirker til en meget lille menighed, der bor spredt og ikke kommer så ofte.”

Fortsættes på næste side →

L. P. Madsen Rådgivende Ingeniører A/S

Munkehatten 19 • DK-5220 Odense SØ • Tlf. +45 66 11 52 43 • Mail lpm@lpmadsen.dk

- Projektering af varmeanlæg i kirker og sognegårde m.v.
- Restaurering og sikring af bærende konstruktioner i tag- og spirkonstruktioner m.m.
- Projektering af elinstallationer og belysning i kirker

- Bærende konstruktioner
- Vvs-installationer
 - Ventilation
 - El-installationer
 - Byggeledelse
 - Projektledelse
 - Bygherrerådgivning

Orgelindgang Vest, Fredrikskyrkan.
Foto: Jens Markus Lindhe

Og det er en ret præcis beskrivelse af virkeligheden mange steder i landet. En præst, der dækker et antal kirker fordelt rundt i sognet, som måske afholder gudstjeneste på skift i disse kirker og dermed kommer forbi med tre, fire eller fem ugers mellemrum. En menighed, der måske føler sig lidt forsømt, fordi det ikke sker særligt meget i netop deres kirke.

”Vi tænker jo, hvad kan vi gøre ved det? Hvordan kan vi udvikle kirkerne og aktivere dem?” siger Ole Drachmann og fremfører, at Danmark jo er et turistland, kendetegnet af små samfund, der ligger rundt i landet. Han foreslår, at man gav kirkerne forskellige muligheder eller funktioner. Så den ene kirke i sommerhalvåret måske fungerede som ”kunsthall” og udstillingsplatform for professionelle kunstnere, så kirken blev et stop på vejen for bil- og cykelturister. I efteråret og vinteren var denne kirke så måske i stedet platform for lokale kunstnere og et sted, hvor man kunne gå til akvarel, foto eller andre kreative udfoldelser – med efterfølgende udstillinger.

”I Frankrig har jeg set, hvordan man i en grotte havde et kæmpestort kunstprojekt og viste Picasso på grottens vægge. Det ville være oplagt at gøre sådan noget i kirkerne herhjemme, de har jo næsten alle helt hvidkalkede vægge. At tænke sognehusfunktionen ind i udviklingen af kirkerne er bestemt også en måde at få åbnet for det lokale engagement, den lokale brug af og behov for kirkebebyggelsen.”

Måske kunne vi få kirker, som i England, hvor et hav af frivillige er tilknyttet hver kirke og kommer der regelmæssigt for at møde andre frivillige, men også for at etablere ”café” og tilbyde kaffe, hjemmebag og måske bøger om lokale fænomener eller andet lokalt til forbigående turister. Men også til sognets beboere, der har et sted at mødes; et sted, der er åbent hver dag, og et sted, der er levende og imødekomende.

”Jeg indrømmer, at vi er meget inspirerede af engelske forhold,” fortæller Ole Drachmann, der har været medlem og nordisk repræsentant i Cathedral Architects Association i England i 15 år nu.

”Men i England ser man altså, at selv mindre kirker har f.eks. en lille butik, hvor de sælger hjemmebag og lokale varer.”

I England ser man også, at nogle kirker vælger at fjerne bænke i den ene halvdel af kirken, så der kan være café i den ene halvdel og kirkelige handlinger i den anden. Ifølge Ole Drachmann fungerer det fint, og der er plads til aktiviteter, mens kirken stadig er intakt og kan afholde gudstjenester. I Sverige har han i forbindelse med arbejdet på Fredrikskyrkan oplevet middagsmøder, hvor folk kunne komme ind og være med, synge en salme og lytte til en kort andagt midt i hverdagen.

Ole Drachmann har også i Sverige set eksempler på kirker, hvor man havde lavet sleep-in i sommerhalvåret.

”De havde taget bænke ud og etableret sovepladser, hvor cykelturister og andre kunne overnatte for næsten ingenting. Der er så mange muligheder, og det handler om at finde ud af, hvad man kan bruge kirkerne til herhjemme. Det er en opgave, der godt kan være tværgående gennem landet. Hvordan får vi aktiveret de medborgere, der for 100 år siden var dybt engageret i deres lokale kirke, men ikke er det i dag?”

Men hvad med kulturarven – risikerer vi ikke at ødelægge noget?

Ole Drachmann erkender, at der er meget konservatisme i forhold til ændringer i kirkerne. Han

TAG SOGNET MED PÅ EN REJSE DER SKABER FÆLLESSKAB I MENIGHEDEN MED
INDLEVELSE OG OPLEVELSE

U
TÆT PÅ
VERDEN RUNDT

© Gemeinde Oberammergau

OBERAMMERGAU 2020, ARMENIEN,
ISRAEL/PALÆSTINA, ROM/ASSISI, MALTA,
TYRKIET, LUTHER, CYPERN, GRÆKENLAND
ELLER HVOR I ØNSKER - UNITASREJSER.DK

UNITAS
REJSER

UNITAS REJSER

Garmestervej 20 A · DK 8600 Silkeborg
+45 8723 1240 · rejser@unitas.dk · unitasrejser.dk

Fredrikskyrkan. Foto: Jens Markus Lindhe

fortæller, at Drachmann Arkitekter i Sverige måtte kæmpe gennem 2½ år for at få lov til at tage kirkebænkene ud.

"Det var ikke kun myndighederne, det var også de folk, der var konfirmeret og gift i kirken, der havde modstand mod forandringerne. Men i Sverige har de efterfølgende oplevet, at menigheden er blevet vild med det og kan se mulighederne med kirken."

I Danmark er kirkerne ikke fredede som sådan, men underlagt en ordning, hvor den Kgl. Bygningsinspektør og Nationalmuseet skal kigge på de planer og ønsker, en menighed kan have. Et forslag kører via stiftet videre til dem.

"Hvis de kan se, at det foreslåede projekt giver god mening, og at kirken ikke lider overlast, så er der absolut gode muligheder for, at det bliver godkendt," siger Ole Drachmann.

"For vi ved jo alle, hvad der sker med bygninger, der ikke bliver brugt. De forfalder langsomt. En landsbykirke står måske med blot nødvarme, og en dag bliver også det slukket, fordi nogen tænker, at der skal spares penge. Så går det kun én vej."

Det er ikke kun i Danmark, at vi har denne problematik, og måske ville det ikke skade at skæve lidt til et naboland som Sverige og se, hvad de har gjort af tiltag. Eller for den sags skyld længere ud i Europa, hvor mange kirker også står til lukning på grund af manglen på "publikum".

"Jeg oplever, at der allerede er noget i gang, stifterne ser på det lige nu," fortæller Ole Drachmann.

"Og man skal huske på, at det ikke nødvendigvis skal være en stor og omfattende løsning. Man kan jo også lave reversible løsninger, hvis man er bange for at ødelægge noget." ♦

Fredrikskyrkan. Fotos Jens Markus Lindhe og Drachmann

Knudsen & Østergaard A/S, Arkitekter MAA/DanskeArk.

Hasserisgade 35, 9000 Aalborg / www.ok-arkitekter.dk

Kirkegårde for både levende og døde

Afstressende uderum

Af Dorthe Klyvø

"Det er ved at gøre kirkegården mere levende, at alle får lyst til at færdes der i hverdagen."

Sådan lød ordene fra arkitekt Anne Galmar fra landskabsarkitektfirmaet VEGA Landskab, da vi spurgte ind til hendes arbejde med kirkegårdsanlæg. I forrige nummer af dette magasin havde vi også en artikel om kirkegårde, der blev renoveret eller ændret, og vi synes, emnet er så interessant, at vi gerne vil folde det mere ud. Og det viser sig, at der netop i disse år sker meget nytænkning på området.

Der er mere end én grund til, at der sker ændringer på vores kirkegårde. En meget afgørende grund er naturligvis, at flere vælger urnebegravelse frem for kistebegravelse, og de store gravsteder derfor står tomme. Samtidig sker der i disse år fraflytning fra landområderne, som dermed får et mindre befolkningsgrundlag. Men også en ting som de omdiskuterede klimaforandringer kan medføre, at traditionelle stedsegrønne hække trives dårligere på kirkegårdene, ligesom mange gravere ser de store områder med perlegrus som en massiv

udfordring, eftersom der ikke må bruges pesticider på kirkegårdene. Samtidig kommer der flere nye krav fra borgere om mindre konforme kirkegårdsrammer, ønsker om at blive strøet som aske i havet eller blive begravet på nye naturgravsteder uden for selve kirkegården som f.eks. skov- eller hede-kirkegårde. Alle disse ting sætter kirkegårdene under pres, også økonomisk, for ifølge lovgivningen skal de vedligeholdes uanset hvad.

Mange steder vil man gerne ændre kirkegården fra det lidt stive og fastlåste udtryk, som vi har kendt til i årevis, hen mod noget mere naturligt, noget mere bæredygtigt og levende. Så hvordan kan vi komme videre? Driften af grønne arealer med blomster og buske er ifølge Anne Galmar ikke dyrere end "driften" af perlegrus på tomme arealer. Måske kunne vi godt indrette kirkegårdene, så de dels bliver en mere "levende" del af lokalsamfundet, dels også skaber bedre muligheder for at lindre sorg og giver rum til forskellige måder at sørge på.

"Vi er inspireret af elementer fra haveterapien og arbejder derfor med både gøren og væren, når vi ser på kirkegårdenes indretning," fortæller Anne Galmar.

vaag arkitekter

Thomas Hillerup · Arkitekt MAA
Hvørningvej 185 · 5300 Kerteminde
kontakt@vaag.dk · www.vaag.dk

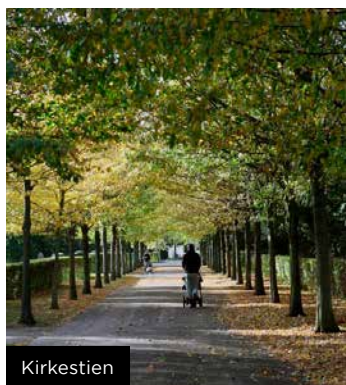

Restaurering og udvikling
af kulturhistoriske bygninger
og miljøer

”Det er vigtigt, at der er plads til begge dele. Der skal helt konkret og praktisk være plads til at gøre, hvad der skal gøres, og mulighed for f.eks. selv at passe og dyrke ens pårørendes gravsted, men kirkegården skal også være et sted, hvor man bare kan ”være” uden forpligtelser, og derfor skal vi skabe gode rum til netop det.”

Samlet plan for Trustrup Kirkegård, hvor hver del får sin egen stemning (skoven, engen, haven).

Kirkestien

Skoven

Haven

Engen

Ifølge Anne Galmar giver det større lyst til at færdes på kirkegårdene også i hverdagen, hvis de gøres mere levende i udtrykket. Vores kirker og kirkegårde ligger jo ofte utroligt smukt i byen eller landskabet.

”Måske skulle vi finde potentialet ved at se kirkegården ikke blot som de dødes gård, men også som de levendes have; som et sted, hvor man kan invitere sognet indenfor til både sorg og glæde.”

Det mest velholdte offentlige område i sognet

Vores kirkegårde er ofte beliggende på den bedste plads i landskabet eller byen. Der er ingen trafik på kirkegårdene, så de er trygge at færdes på, og der er ofte gode forhold for gående. Samtidig har de danske kirkegårde et årligt driftsbudget omkring 1,5 mia. kroner, så kirkegården er som regel det mest velholdte offentlige område i sognet.

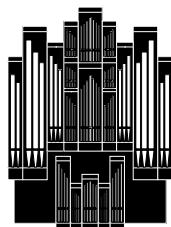
Men hvem er kirkegårdene egentlig til glæde for? Og hvorfor ser de ud, som de gør? Det er der faktisk en historisk forklaring på. Og interessant nok så kirkegården helt, helt anderledes ud for blot nogle få hundrede år siden. Helt frem til starten af 1800-tallet blev de rigeste i sognet begravet under selve kirkegulvet, mens andre blev begravet i tuegrave på kirkegården; små græsklædte forhøjninger, der med tiden blev en del af omgivelserne. Dengang var kirkegården en levende del af landsbyens liv og blev både brugt som festplads og som græsningsområde for kvæget.

I 1805 kom der forbud mod begravelser under kirkegulvet, og dermed rykkede også de riges gravsteder ud på kirkegården. Ikke overraskende blev der nu grundlag for at vise ”flaget” med genstande som gitre, monumenter og andre typer statussymboler, men denne type grave eksisterede stadig side om side med de fattiges tuegrave, så kirkegårdene var trods alt stadig meget varierede og levende i udtrykket. Først i begyndelsen af 1900-tallet begyndte forestillingen om at ensrette og ”harmonisere” kirkegården, så den blev mere velordnet og fik det udtryk, vi kender i dag.

Fortsættes på næste side →

MARCUSSEN & SØN
GRUNDLAET 1806

STOREGADE 24 · DK-6200 AABENRAA
Telefon (+45) 74 62 23 50 · www.marcussen-son.dk

De gamle tuegrave forsvinder, statussymbolerne holder deres indtog.

→ Fortsat fra forrige side

Lovgivningsmæssigt fremgår det, at det enkelte gravsted skal fremstå "værdigt og vedligeholdt", samt at der ved manglende vedligehold kan gruses eller sås græs. Bekendtgørelsen giver kun tilladelse til mindre planter på de enkelte gravsteder, hvor man ikke må plante større træer og buske, hvilket fører til en ensretning af rum og beplantning. I selve de lokale kirkegårdsvedtægter er der regler for gravstedernes størrelse, hækkeshøjde etc., og således er der i dag sket en ensretning af kirkegårdene og af vores opfattelse af, hvordan en kirkegård skal se ud, der er meget forskellig fra tidligere tiders mere levende, grønne rum.

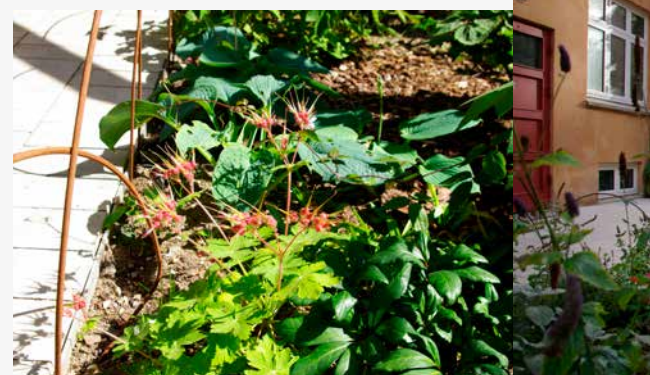
Kirkegården som rum for sorgbearbejdelse og heling

Anne Galmar fortæller, at VEGA Landskab igennem de senere år har arbejdet med at skabe grønne rammer til sårbare mennesker, forældre med langtidsindlagte børn, psykiatriske patienter og ældre mennesker, der har brug for pleje. Forskeren Ulrika Stigsdottor fra Københavns Universitet har forsket i, hvordan man med de rigtige grønne omgivelser kan hjælpe f.eks. stressramte. For det er bestemt ikke ligegyldigt, hvordan de grønne omgivelser indrettes. Dette er forskningsbaseret viden, der kan inddrages direkte ved indretning af kirkegården. Så den bliver til et sted, hvor mennesker også gennem omgivelserne kan bearbejde deres sorg og/eller på anden måde opleve heling.

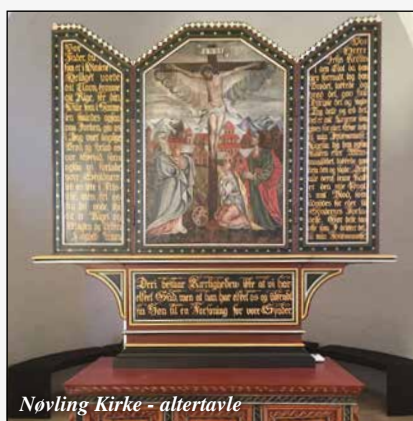
"Når man taler om helende grønne områder, er især tre ting vigtige," forklarer Anne Galmar.

Årstidsvariation

Artsrigdom

Nøvling Kirke - altartavle

Bælum Kirke - altartavle

RESTAURERING
KIRKEINVENTAR - MALERI
OG
FARVEPLANLÆGNING

NEDERGAARD

KONSERVATOR
KURT NEDERGAARD
AALBORG

TLF. 98 130 590 . kurtnergaard@hotmail.com

”Det handler om artsrigdom, forskellige plantetyper, der tiltrækker dyreliv, giver årstidsvariation etc. Det handler også om vild vegetation, der er livskraftig og vildt voksende og skaber stilhed og ro fra byens larm. Det skal også være et trygt rum, hvor der er mulighed for at slappe af eller for at lege og bevæge sig.”

Ifølge Anne Galmar vil kirkegården blive et sted, hvor flere har lyst til at færdes i hverdagen, hvis den gøres mere levende.

Vores protestantiske livssyn har betydning for både indretning og ritualer på kirkegårdene

Ifølge Anne Kjærsgaard, der er postdoc på Institut for Kultur og Samfund ved Aarhus Universitet, er vores ritualer omkring døden og sorgbearbejdelse i høj grad et produkt af reformationens opgør med katolicismen. Det negative syn, der dengang blev etableret på relationer mellem levende og døde, var en central kampplads i reformationens opgør med den katolske ”gerningsretfærdighed” med mulighed for aflad fra Skærsilden. Men også Sigmund Freud har været med til at udforme vores holdning til sorgbearbejdelse. I reformationens fodspor udstak han det klare mål for sorgbearbejdelse, at man som sørgende skulle ende med en løsrivelse fra den afdøde. Det var forkert at ”holde fast”, og endnu i dag vil efterladte kunne støde på holdninger og gode råd som at ”komme videre” eller ”give slip”.

Disse holdninger og tanker har i høj grad været med til at påvirke indretningen af vores kirkegårde, idet kirkegårdsbesøg ikke har været anset som noget, man skulle gøre for ofte eller for længe ad gangen – og slet ikke længe efter et dødsfald.

Efter reformationen blev kirke og kirkegård flere steder adskilt og flyttet uden for byen. Og tilbage i 1540 skrev den gamle biskop Peder Paladius i sin Visitatsbog, at man ikke bør besøge gravene med de døde, ”for det har de ikke brug for”. I stedet bør man rette sin opmærksomhed mod sin egen død.

I det 20. århundrede begyndte forskere at interessere sig for forskellige samfunds, kulturers og religioners sorgbearbejdning, og det har betydet, at

der igennem de seneste 15-20 år er blevet vendt op og ned på sorgteoriene. I dag er man optaget af, at sorgbearbejdning er individuel – omend præget af kultur – men altså ikke nødvendigvis universel for alle. Sorg er ikke noget, vi nødvendigvis lægger bag os, men i højere grad noget, vi som efterladte skal lære at leve med. Dermed er synet på ritualer, der bevarer forbindelsen til de afdøde, langt mere positivt end tidligere. Anne Kjærsgaard skriver i en artikel i tidsskriftet ”Kirkegården” i 2015, at ”set fra dette perspektiv er det ikke først og fremmest planter og træer, der vokser og plejes på kirkegårde, men i stedet relationer mellem mennesker, levende såvel som døde”.

Begrænsende kirkegårdsvedtægter?

Set i ovenstående lys kan kirkegårdsvedtægter komme til at virke begrænsende på de sørgende. Ganske vist har vi den holdning, at kirkegården skal udtrykke en bestemt orden og æstetik, men husker man på, at denne holdning kan have sit udspring i en mere overordnet mening om, hvordan man ”bør” sørge og udtrykke sin sorg, virker reglerne begrænsende. Måske bør man ikke forbyde at lægge ting på gravstedet eller at besøge gravstedet med mad og vin, når fødselsdagen skal fejres. Og måske kan vi i højere grad arbejde på at indrette vores kirkegårde, så de i højere grad skaber plads til de levende og til bevarelsen af en relation mellem levende og døde.

Ifølge Anne Galmar vil kirkegården blive et sted, hvor flere har lyst til at færdes i hverdagen, hvis den gøres mere levende.

”Vi har som samfund meget svært ved at holde os til døden, til sorg og tab. For mig giver arbejdet som landskabsarkitekt mig mulighed for at ændre på større ting end det rent fysiske. Vi kan hjælpe med at skabe rammerne til bearbejdning og håndtering af de meget svære ting.” ♦

Kilde til afsnit om vores protestantiske livssyn og kirkegårdsvedtægter:

”Sorg og ritualer på kirkegården” af Anne Kjærsgaard, postdoc ved Aarhus Universitet i tidsskriftet ”Kirkegården”, 35(4), 2015.

Anne Galmar er landskabsarkitekt i virksomheden VEGA Landskab (vegalandskab.dk), hvor hun har været indehaver siden januar 2013. Siden januar 2019 har Anne Galmar endvidere været tilknyttet Lolland-Falster Stift som kirkegårds konsulent.

ELGAARDARCHITECTURE

RÅDGIVNING
HANDLINGSPLANER
RESTAURERING
TRANSFORMATION
ISTANDSÆTTELSE

www.elgaardarchitecture.com
E: info@elgaardarchitecture.com
T: +45 33 15 44 63

Kirkegårds-konference 2019

Årets kirkegårdskonference, der blev afholdt i marts, satte fokus på, hvordan man holder kirkegården attraktiv og konkurrencedygtig i en tid med konkurrenter i farvandet. På konferencen i 2018 var fokus på kirkegårdens samspil med brugerne. Konferencen arrangeres af Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning i samarbejde med Foreningen af Danske Kirkegårdsledere, Forbundet af Kirke- og Kirkegårdsansatte og Landsforeningen af Menighedsråd.

KIRKENS FILMPRIS:

Gabrielpriisen 2019

I 2018 vandt den svenske film "Kæmpen" Gabrielpriisen. Hvem vinder prisen i 2019? Siden 2003 er den kirkelige filmpriis Gabriel blevet uddelt til en nordisk film, der på et højt kunstnerisk niveau formår at gengive og skildre menneskelige vidnesbyrd. Bag prisen står Landsforeningen af Menighedsråd, prisens jury og de mange organisationer, der har støttet prisen økonomisk.

I år har det været muligt for menighedsrådets medlemmer at være med til at pege de film ud, de mener skal dyste om filmpriisen 2019. Det er stadig juryen, som afgør, hvilke film der vinder, men menighedsrådets medlemmer har haft stor indflydelse på, hvilke film der i år er blevet nomineret. Nomineringerne offentliggøres i løbet af foråret, og vinderen kåres på landsforeningens årsmøde, som løber af stablen den 10.-12. maj 2019.

Kilder: Landsforeningen af Menighedsråd,
Københavns Universitet, Danmarks Statistik

SPECIALISTER I AT OPSNUSE OG UDBEDRE SKIMMELSVAMP

Vi tilbyder professionel skadeservice til jeres kirke- og præstegård. Med 17 ansatte og en dygtig skimmelsvampehund **rykker vi hurtigt** ud på opgaven og afslutter den først, når skimlen er 100 % væk. Ved brug af en skimmelsvampehund undgår I, at der skal laves destruktive indgreb såsom hul i gulve, vægge og lofter.

Ring for et godt tilbud i dag!
Tlf.: 6015 8515

Glade kunder er vores levebrød, så jeres opgave er i gode hænder hos os!

Vi hjælper med:

Vandskader · Brandskader · Opsporing og udbredning af skimmel · Afvaskning af sod

Jens Andersens Vænge 11 | 2630 Taastrup
info@asap.nu | 6016 8535 | www.asap.nu

Kirken i tal

Den 1. januar 2018 var der

4.344.326 medlemmer af folkekirken.
Det er 17.192 mindre end året før.

I 2018 blev der i alt foretaget

41.456 dåb i folkekirken.

I 2018 blev der i folkekirken konfirmeret

47.193 unge.
Dette tal har de seneste år været stødt stigende.

I 2018 blev der i alt foretaget

10.698 vielser i folkekirken.
Dette tal har de seneste fem år været forholdsvis uændret.

I 2018 blev der i folkekirken foretaget

46.416 kirkelige begravelser.

fk møbeldesign^{als}

FK Møbeldesign er specialister inden for træbearbejdning og har stor erfaring med renovering og fremstilling af kirkeinventar. Vi tilbyder et tæt samarbejde med arkitekter og menighedsråd for at få de bedst mulige løsningsforslag, med respekt for stedets værdifulde kulturarv.

Vi leverer håndværk i høj kvalitet, der sikrer smukke, langtidsholdbare løsninger.

Danske kirker, der skiller sig ud

AARHUS DOMKIRKE:

Danmarks længste kirke

Det er et af de brune spørgsmål i brætspillet Trivial Pursuit. Hvilken kirke er Danmarks længste? Og svaret er naturligvis Aarhus Domkirke, som måler hele 93 meter i længden. Men, hvad mange ikke ved, er, at domkirken faktisk også stolt kan præsentere landets største kalkmaleri på 220 kvadratmeter og landets højeste kirketårn.

nybygning
restaurering
ombygning
planlægning
bygherrerådgivning
fagtilsyn

ETN ■ ARKITEKTER

I Danmark har vi mere end 2.300 folkekirker, hvoraf de ældste, hvis vi ser bort fra vikingernes trækirker, som desværre ikke er bevaret til eftertiden, blev bygget fra midten af 1000-tallet. Størstedelen af vor tids kirker er fra perioden 1100-tallet til midten af 1500-tallet og er bygget i romansk stil (i hvert fald de ældste af dem). Senere bliver byggestilen inspireret af Sydeuropas gotiske stil, som Roskilde Domkirke er et godt eksempel på. I de seneste århundreder er der ikke anvendt en specifik stil. Arkitekterne har mere eller mindre haft frie tøjler uden at gå på kompromis med kirkens formål. Selv om bygherrer og arkitekter op gennem tiden har lænet sig op ad velkendte byggestile, har vi en række kirker, som skiller sig ud fra mængden.

VENØ KIRKE:

Danmarks mindste kirke

Venø Kirke – også kendt som Limfjordens hjerte – er på størrelse med en god toværelseslejlighed. Med sine 74 kvadratmeter og 55 siddepladser var kirken i mange år også landets fattigste kirke. Men tiderne skifter, og i dag strømmer folk til for at opleve en gudstjeneste i landets mindste kirke. Der er ofte pladsmangel, og folk må stå udenfor og høre gudstjenesten gennem de dertil opsatte højttalere.

ØSTERLARS KIRKE PÅ BORNHOLM:

Danmarks største og ældste runde kirke

Danmark har syv rundkirker, men den mest kendte er nok Østerlars Kirke på Bornholm, som både er den største og ældste rundkirke i Danmark. Det runde kirkeskib er 17 meter i diameter. Man mener, at kirken er opført i midten af 1100-tallet og er inspireret af rotunden i Gravkirken i Jerusalem.

VOR FRUE KIRKE I KALUNDBORG:

Danmarks eneste femtårnede kirke

Det er ikke helt tilfældigt, at Vor Frue Kirke i Kalundborg har fem tårne. I middelalderen, hvor kirken som institution havde en enorm magt, forestillede man sig nemlig Det Himmelske Jerusalem som en befæstet by med fem tårne. Man regner med, at Vor Frue Kirke blev bygget i første halvdel af 1200-tallet.

HOVER KIRKE VED RINGKØBING:

En af Danmarks ældste stenkirker

Hover Kirke fra 1100-tallet er en af landets ældste stenkirker og som noget helt særligt optaget i Den Danske Kulturkanon. Kirken repræsenterer den klassiske danske landsbykirke og er, ifølge Kulturkanonen, "en umistelig del af den danske bygningskultur".

VOR FRELSE KIRKE I KØBENHAVN:

Danmarks måske smukkeste kirketårn

Hver eneste dag bevæger besøgende sig op ad de mange trappetrin, som snor sig op ad Danmarks måske smukkeste kirketårn. Det sorte tårn med den gyldne kugle på toppen, udformet som jordkloden med Kristus, som står med opstandelsens sejrfane øverst oppe, står som et vartegn over København.

Kilde: folkekirken.dk

Nordisk NHL

T +45 6252 1054
info@nordisknhl.dk
www.nordisknhl.dk

Kalk & kalkmørtel

Kvalitet - Bæredygtighed - Service

Kirker og kirkegårde har risiko for at tiltrække forskellige skadedyr. Den bedste løsning er forebyggelse eller en hurtig indsats, hvis de ubudne gæster er flyttet ind. Det bedste råd: Ring til skadedyrsbekæmperen med det samme.

Skadedyr skal afvises i døren

Slip for ukrudtet og spar tid

Ukrudt er hvert år med til at holde hænderne i gang, når brostensbelagte gangstier skal vedligeholdes. Sådan behøver det ikke være. Med biosand fordriver du på en nem og effektiv måde ukrudtet til grøftekanten – uden at bruge sprøjtegifte.

Fordele ved biosand

- Umulig at trænge igennem for ukrudt
- Kan ikke suges op
- Kørefast
- 100 % miljøvenlig
- Nem at arbejde med
- Fast og hård på få minutter

biosand

Blomstervænget 9
6230 Rødekro
Tlf.: 40 86 64 46

mail@biosand.dk
www.biosand.dk

Af Carsten Gottlieb Johansen

Borebiller er nok det første, du tænker på, hvis det handler om skadedyr i forbindelse med en kirke. Det kan der være god grund til. For borebillerne bor(er) i næsten alle danske kirker – og har nogle steder gjort det i hundredvis af år.

Men det er langt fra hvert år, kirken skal bekymre sig om borebiller. Så lad os i første omgang gemme dem.

Duer har bakterier med

For kirken kan nemt få andre udfordringer, som det er vigtigt at bekymre sig om. Jesper Ulvedal fra Skadedyrforbudt.dk har her stillet sin viden til rådighed for os.

”Når jeg besøger en kirke i arbejdsøjemed, handler det ofte om duer på loftet. Det kan skabe et forfærdeligt svineri, så derfor er det vigtigt at være opmærksom, hvis duerne flytter ind,” siger han.

Hvis først en flok duer vælger kirkeloftet som bolig, kommer der hurtigt et lag fugleklatter, som tiltrækker campylobacter- og salmonella-bakterier. Bliver de ikke forstyrret, dør nogle af duerne af alderdom eller sygdom, og ligger der ådsler, kan det tiltrække endnu flere skadedyr.

”Vingeslagene hvirvler støv op, så man bliver nemt inficeret med sygdom, hvis man går ind på sådan et loft. Når jeg bliver tilkaldt, fordi situationen har udviklet sig sundhedsfarligt, kan gulvet være dækket af 20 cm møg. Rengøringen er meget dyr og kræver lufttætte sikkerhedsdragter. Og det er ikke særlig sjovt!” siger Jesper Ulvedal.

Hans anbefaling er, at kirken sikrer sit loft imod duekolonier ved at lukke alle indgange. Det hjælper en skadedyrsbekæmper gerne med.

”Vi laver også duesikring, hvis fuglene får for vane at sætte sig over en indgangsdør. Vi netter det af, så duerne flyver hen og klatter et andet sted.”

2019 bliver et nyt hvepseår

Flyvende gæster kan være en gene på flere måder. Flagermus kan flytte ind på et loft ligesom duer. Problemet ved det er, at flagermusen er et fredet dyr og ikke må aflives. Man skal flytte hele kolonien, og det kan naturligvis være en bekostelig opgave.

Forebyggelse imod dette er som ved duerne: Gør det svært for flagermusene at komme ind.

Nogle gæster kan man ikke holde ude – og det gør heller ikke så meget. Der vil ofte være hvepsebo på kirkeloftet, hvor de passer sig selv.

”Men når der kommer nye dronninger, som vil grundlægge en ny koloni, er kirkens øvrige bygninger i risikozonen. Jeg er hvert år ude at fjerne hvepseboer fra kirkekontorer, sognegårde og lignende. Ofte er kirkegårdens personale allerede blevet stukket, når de ringer. Men det er altså ikke nødvendigt – en skadedyrsbekæmper rykker ud i en fart og løser problemet,” siger Jesper Ulvedal.

I 2018 fjernede Skadedyrforbudt.dk mange hvepseboer, og prognosen siger, at 2019 også bliver et hvepseår.

Muldvarpen tiltrækker andre gæster

Udenfor har graveren for det meste styr på musene, og kirkegårdsmuren holder oftest muldvarpen ude. Men de bare græsarealer, som findes på mange kirkegårde, er det perfekte levested for regnorm – så fristelsen kan blive for stor for en lækkersulten muldvarp.

Fortsættes på næste side →

Nybyggeri.
Lindeskovkirken, Nyk. F.

Renovering. Nørre Kirkeby
Kirke, Nr. Alslev

Renovering. Klosterkirken,
Nyk. F.

Totalrådgivning
Bygherrerådgivning
Projektering
Økonomistyring
Tidsstyring
Miljøscreening

Nybygning
Ombygning
Tilbygning
Renovering
Restaurering
Kirker

Frisegade 1
4800 Nykøbing F
Tlf.: 5485 0439
friis-a@friis-a.dk
www.friis-a.dk

→ Fortsat fra forrige side

"Muldvarpen kommer op og kravler forbi kirkegårdsmuren, hvis den får farten af et godt levested. Det har vi set mange gange på vores vildtkameraer. Og hvis først der er muldvarpe på kirkegården, vil jeg anbefale, at man handler hurtigt," advarer Jesper Ulvedal.

Muldvarpen er hurtig til at grave, og har den først lavet et gangsystem, kan problemerne være ved, selv om det lykkes at få fat i den. Andre muldvarpe får hurtigt farten af et gangsystem, eller det kan blive invaderet af mosegrise eller rotter.

"Jo hurtigere man får fat i muldvarpen, jo bedre. Ofte er det mere effektivt, og billigere i længden, hvis du ringer til mig med det samme. Det løser både det akutte problem og forebygger, at kirkegården får andre gæster," anbefaler skadedyrsbekæmperen.

Borebiller med 20 års mellemrum

Det evige tema for kirken, som vi har gemt til sidste afsnit, er dog stadig borebillerne.

Borebiller har perfekte levevilkår i kirkernes træværk i det danske klima, så kirken slipper aldrig helt af med dem. Deres larver lever inden i træet i 3-5 år, hvor de er usynlige, mens de graver gange, som svækker træets styrke. Når den flyvefærdige bille laver et flyvehul og bryder ud, drysser boremel fra larvens skader med ud og afslører, at der er et aktivt angreb i gang.

I gamle dage brugte man terpentintil at behandle træet. Det var både giftigt og brandfarligt.

"Men der var været en stor udvikling, og i dag findes der flere supergode produkter. Behandlingen trænger ind i det alleryderste lag af træet, så billen dør, før den får boret sig et flyvehul," forklarer Jesper Ulvedal.

"Det er bekæmpelse og forebyggelse på samme tid. Når billerne ikke kommer ud, kan de ikke finde en mage, og dermed lægger de ikke nye æg."

En behandling for borebiller er temmelig bekostelig, når den bliver foretaget. Til gengæld holder den problemet i skak i 20-25 år.

"Når behandlingen er gennemført, skruer skadedyrsbekæmperen en lille plade på træværket, som angiver datoen. Dermed kan menighedsrådet planlægge og evt. budgettere, hvornår næste behandling skal foretages," forklarer Jesper Ulvedal.

Hvem er din skadedyrsbekæmper?

Planlægning er nøglen til at undgå problemer med skadedyr i kirken og på kirkegården. Derfor er det også en god idé at holde kontakt med sin lokale skadedyrsbekæmper, før situationen udvikler sig. Nogle skadedyrsbekæmpere, som f.eks. Skadedyrforbudt.dk, tilbyder en abonnementsordning, hvor de jævnligt kigger forbi og holder professionelt øje med dyrelivet.

"Og ellers er vi jo altid klar til at tage telefonen og give et godt råd," lyder det fra skadedyrseksperter Jesper Ulvedal. ♦

Planlægning er nøglen til at undgå problemer med skadedyr i kirken og på kirkegården. Derfor er det også en god idé at holde kontakt med sin lokale skadedyrsbekæmper, før situationen udvikler sig.

KULTUR OG VANDRING

CAMINOEN

VI SKRÆDDERSYR DIN CAMINO
Vandring med tid til eftertanke

DANSKE VANDRETURE

HÆRVEJEN, CAMØNOEN OG BORNHOLM RUNDT
Vi kører din bagage

KULTURREJSE

SANTIAGO DE COMPOSTELA
Bus med hele vejen

VEJEN TIL ROM

FRA LUCCA TIL ROM
Bus med hele vejen

SE MANGE FLERE TURE PÅ VORES HJEMMESIDE

VAGABOND TOURS

WWW.VAGABONDTOURS.DK

VI TÆNKER NYE TANKER IND – OGSÅ I ÆLDRE BYGNINGER!

Restaurering af middelalderkirker og inventar m.v. • Om- og tilbygninger af kirkelige bygninger
Nybyggeri m.v. • Nye varmeanlæg • Renovering af tage og tagkonstruktioner m.m.

Ny kirke og kirkecenter i Thyborøn

Tilbygning til Harbøre Kirke

Bøvling Kirke
Udsk. af blytag og rep. af tagkonstruktion

Renovering af Sevel Kirke

VESTERGADE 29

7620 LEMVIG

TLF. 97 81 07 77

WWW.VP-ARK.DK

VP@VP-ARK.DK

Næst efter solen leverer vi det bedste lys!

Hos Upgraders Energi er vi eksperter i alle mulige og umulige løsninger inden for energirigtig belysning, og vi har et bredt udvalg af produkter målrettet de udfordringer, I står med i kirkerne:

- LED-indsatse og lyskilder til stort set alle eksisterende armaturer og lamper uanset type – og det, der ikke findes, laver vi til opgaven.
- LED-projektører til udvendig belysning af kirken i størrelser fra 10W til 200W. Leveres i forskellige spredninger fra 5° - 120°, så vi kan styre lyset optimalt og undgå unødigt "lysforurening".
- Seks forskellige versioner af LED-kirkekerter dækkende 25W – 60W glødepære i såvel stor som lille sokkel (E14 & E27). Også erstatning for 115V version, der bruges i serieforbundne kroner. Alle naturligvis dæmpbare og med god farvegengivelse samt den varme glød og store glaskolbe, vi kender fra de "gamle" kirkekerter.
- Justerbare spots med lav blænding og god farvegengivelse (Ra90+) til optimal belysning af kunst, altertavler, vinduer, kalkmalerier etc.
- Lyskilder til eksisterende vej-, park- og stilamper.
- Stort set alle andre former for pærer, spots, lyskilder og armaturer – og det, der ikke eksisterer, laver vi til opgaven!

Se evt. mere på www.lys-i-kirken.dk eller www.energireduktion.dk og kontakt os gerne for en uforpligtende snak om jeres udfordringer og ønsker. Vi kan uden tvivl hjælpe jer!

Upgraders Energi

Bæredygtige løsninger til glæde for miljøet og økonomien

Telefon: 7023 1939

Mail: kontakt@energireduktion.dk

Størstedelen af de danske kirker har stået i hundredvis af år og er gennem tider og skiftende stilperioder blevet renoveret i materialer, der – desværre alt for ofte – har skadet mere end gavnet. Kalkning i sig selv er ikke en svær proces, men gribes de forudgående reparationer forkert an med de forkerte materialer uden blik for den oprindelige bygning og materialer, kan det blive en meget dyr affære, og i yderste konsekvens kan det gå så galt, at dele af kirken skal tages ned og genopbygges.

ANLÆGSGARTNERFIRMAET

DET GRØNNE TEAM

Når form og funktion skal gå op i én enhed, så er Det Grønne Team ApS din professionelle grønne sparringspartner!

Vi udfører alt på kirkens friarealer, lige fra gartnerisk vedligeholdelse og beskæring af vanskelige træer til store nyanlæg og aut. kloakarbejde! Alt arbejde udføres i henhold til normer for Danske Anlægsgartnere, og vi er tilsluttet ankenævn og garantifond samt Byggeriets Kvalitetskontrol!

Magle Allé 6 • 2770 Kastrup • Tlf.: 32 84 73 00
info@dgteam.dk • www.dgteam.dk

Lyshave Christianskirken, Lyngby

Vangede Kirke, belægningsarbejde

KALKNING AF KIRKER:

Respekt for materialerne og det oprindelige byggeri

Af Marlene Skau Hansen

Mange muremestre tilbyder at kalke landets kirker. Det er ikke en synderlig kompleks proces, og, hvis man forstår materialerne, så er det håndværksmæssigt let at gå til – og dog. Griber man ikke kalkeprocessen rigtigt an, kan man gøre uoprettelig skade på vores danske kulturarv – skader, som kan koste mange millioner om året.

Kunsten, når man kalker, er at forstå de underliggende materialer. Der findes et hav af materialer, ligesom der findes et hav af kirker bygget i forskellige perioder, hvor man har anvendt forskellige teknikker og materialer – nogle kirker er meget gamle, andre er af nyere dato. Løsningen er ikke bare at kaste sig over kalkningen – det er en rigtig dårlig idé – men at sætte sig grundigt ind i bygningen, materialer, der skal kalkes på, tilstanden, samt se på, hvilke materialer der skal repareres med før kalkningen.

Niels Nygaard, som ejer virksomheden Nordisk NHL, har specialiseret sig i kalkeprocesser og har stor erfaring med at kalke kirker i hele Skandinavien. Han har altid haft en kærlighed til det gamle håndværk og nærer stor respekt for de oprindelige teknikker og materialer.

”Du bliver nødt til at kigge på den bygning, du står over for og skal til at arbejde på. Hvordan er bygningen oprindeligt bygget? Hvilke renoveringer har der været gennem tiden, og hvilke materialer er der brugt? Som fagmænd skal vi have ydmyghed og respekt for stilarter og materialer, der er anvendt op gennem tiden,” siger Niels Nygaard og fortsætter:

”Det er ikke svært at kalke, så længe man har forståelse for den bygning, man har ansvaret for. Man er nødt til at kigge på alt fra fugt og isolering til mursten, underlag osv.”

Ud med cementen! Gør det nu ordentligt!

Det lyder nærmest som et opråb, men det kan heller ikke understreges nok. Cement ødelægger kirkerne. De sidste 30-40 år har cementen desværre haft et større indtog, og det har aldeles ikke været problemfrit. Ifølge Niels Nygaard har cementen ødelagt meget mere, end den har gavnnet.

”De kalktyper, vi arbejder med i dag, kan ikke ødelægge noget. Der, hvor vi ser det går galt – eller er gået galt tidligere – er der, hvor håndværkerne blander cement i kalkmørtlen, fordi de tror, det dermed holder bedre. Intet cement er acceptabelt – heller ikke bare en lille smule. Vi skal have

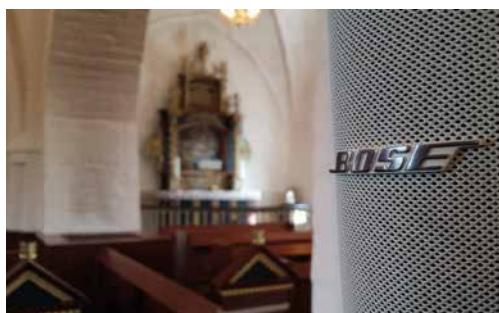
Fortsættes på næste side →

”Få en uforpligtende gennemgang af teleslynge og AV-udstyr”

Tænk du over, hvor meget det betyder for hørehæmmede at kunne følge med i Gudstjenesten? Er du sikker på, at kirkens teleslyngeanlæg fungerer optimalt?

Vi har **markedsledende kompetencer** inden for projektering, installation og servicering af teleslyngeanlæg, ligesom vi leverer totalløsninger inden for **lyd, billede og streaming**. Vi leverer diskrete løsninger med respekt for kirkerummet, og tilbyder **24/7 service på vores løsninger** og årseftersyn.

Få et uforpligtende tilbud i dag

Vi kører i hele landet

SICOM
En del af Schmidts Radio A/S

Kontakt os i dag
sicom@sicom.dk
tlf. 7020 8422
www.sicom.dk

→ Fortsat fra forrige side

cementen helt ud af vedligeholdelsen. Bygningen kan simpelthen ikke få lov til at ånde, når der anvendes cement. Og den efterfølgende kalkning kan ikke holde på et cementholdigt underlag, da det ikke arbejder sammen.”

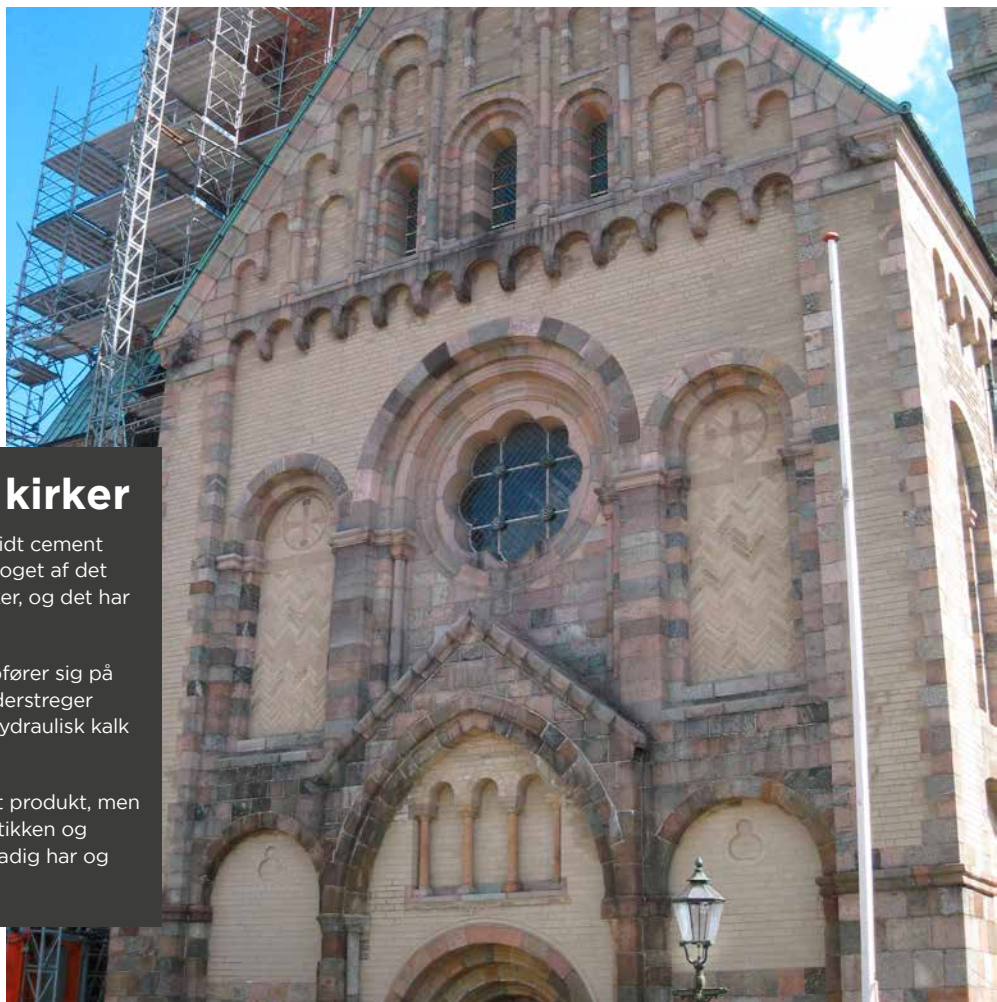
Heldigvis oplever Niels, at flere håndværkere har fået en forståelse for materialerne og har sat sig grundigt ind i de forskellige kalktyper. I dag er der nok mere fokus, end der har været længe, på at nærstudere de oprindelige metoder og inddrage dem i nutidens renoveringer.

Teknikken er afgørende

Når man starter med at kalke, er det afgørende, at underlaget er solidt. Flere af landets kirker har et porøst underlag, hvorfor det kan være gavnligt med behandling med kalkvand, inden man går i gang med at kalke. Men det er naturligvis afgørende for resultatet, at den underliggende puds er stabil.

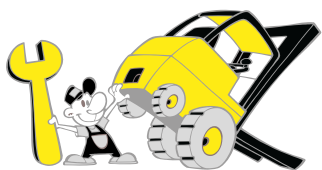
”Nogle håndværkere mener f.eks., at det er korrekt at trække pudsen på, men det skal vi væk fra. Vi skal kaste det på. Helt som man har gjort i

tusindvis af år. Når pudsen så er blevet kastet på, grovpudser og finpudser man, inden man starter op på selve kalkningen. Her er det vigtigt at kalke i mange tynde lag, så kalken langsomt suges ind i pudsen og bliver en del af denne. På den måde bliver slutresultatet ganske simpelt flottere og holder i mange flere år,” slutter Niels Nygaard. ♦

3 myter om kalkning af kirker

1. Det er en myte, at kulekalksmørtel skal tilsættes lidt cement for at holde bedre – Ifølge Niels Nygaard er det noget af det værste, man kan gøre, når man arbejder med kirker, og det har kun en ødelæggende effekt.
2. Mange tror desværre stadig, at hydraulisk kalk opfører sig på samme måde som cement – det gør det ikke, understreger Niels Nygaard. Cement bliver hård og tæt, hvor hydraulisk kalk bliver sejt, men åndbart og diffusionsåbent.
3. En anden myte går på, at hydraulisk kalk er et nyt produkt, men brænding af hydraulisk kalk går helt tilbage til antikken og er brugt i mange af de historiske bygninger, vi stadig har og passer på i dag.

El-Truck Service A/S

El-Truck Service A/S forhandler Zallys-maskiner i Danmark

Zallys er et kvalitetsprodukt, som består af diverse grundmaskiner, som kan opbygges til de behov, kunden har, med trillebøre-lad eller fladt lad.

- Kvaliteten og driftssikkerheden er høj
- Zallys har været i Danmark i 16 år
- Zallys har mange modeller, som passer godt ind på blandt andet danske kirkegårde
- Vi kommer gerne forbi og viser maskinerne frem

OM KALKEN

Den kalk, man typisk bruger på kirkerne, er kulekalk og kulekalksmørtel. Kulekalk opstår ved, at man tager en kalciumholdig sten, brænder og overlæsker den med vand, hvorefter den lægges ned i en kule (et hul i jorden). Der ligger den og læsker, så den findeles i vandet. De øvrige mineraler fra stenen falder til bunds, og man står tilbage med stort set helt rent kalcium til slut. Kulekalk er altså ikke et materiale af naturen, men noget, der opstår af en tidskrævende proces.

Kulekalken, når den er klar til brug, er som smør. Når det smørbare kalk blandes med vand, får man kalkmælk. Denne mælk kan stryges på kirker – det er vigtigt, at det stryges på af flere gange i meget tynde lag.

På mere udsatte steder – f.eks. kirketårne, tag og sokler, og hvis underlaget er granitsten – bruger man hydraulisk kalk. Hydraulisk kalk er mere bestandig og hærdet bedre end kulekalk på fugtige eller ikke-sugende underlag.

Eksempler på projekter, Nordisk NHL har arbejdet på:

Maria Kirken i Bergen

Det regner meget i Bergen. Faktisk regner det mere end 300 dage om året, og det betyder, at kirkerne skal kalkes lidt oftere, da det store nedbør slider på facaderne.

På Maria Kirken i Bergen var den oprindelige opgave at kalke kirken. Men da Niels Nygaard kom til byggemøde, så han, at murværket bulede ud flere steder. Når murværket buler, er det en indikation af, at der er noget inde mellem de metertykke mure, der ikke er, som det skal være – noget, som på sigt kan gøre uoprettelig skade. Der blev lavet en 3D-scanning af bygningen, og der blev rettet op på skaden ved at injicere mørtel ind i muren, som siver ud i alle hulrum. På den måde genskabes stabiliteten i murværket. Hvis skaden ikke var blevet rettet op, kunne alternativet have endt med at være at rive kirken ned og genopbygge den. Ét er at løse opgaven og kalke kirken, men som Niels Nygaard siger, så er man nødt til, som fagmand, at se på helheden. Det underliggende materiale er altid afgørende for kalkeprocessen.

Ribe Domkirke

Ribe Domkirke – et af vores stolte vartegn – står udsat på heden i det vestjyske, tæt på havet, hvor saltholdig luft tager aggressivt fat i stortårnets murværk.

Opgaven lød på at fuge stortårnet. En proces, der kan lyde ligetil, men som kræver, at man tager stilling til vind- og vejrforhold samt ser på de oprindelige materialer. Efter flere testforsøg blev løsningen en kalk (Naturlig Hydraulisk Kalk – NHL3,5) blandet med lokalt sand. På den måde kunne man ramme det oprindelige udtryk (farve og grovhed) og samtidig være tro mod at bruge det samme materiale, som man brugte, da man byggede tårnet for flere hundrede år siden.

Gislev Kirke

Gislev Kirke på Fyn er et rigtig godt eksempel på en dansk hvidkalket landsbykirke, der, hvis man angriber processen korrekt, står flot og hvidkalket i mange år.

BYGNINGSGENNEMGANG MED FOKUS PÅ BRANDSIKKERHED OG DEFEKTER I SKJULTE EL-INSTALLATIONER

Balslev Rådgivende Ingeniører A/S har i mere end 75 år ydet rådgivning inden for alle de tekniske ingeniørdiscipliner.

I mange ældre bygninger kan det være en fordel at få foretaget en bygningsgennemgang med særligt fokus på brandsikkerhed og farlige defekter i skjulte el-installationer.

Kontakt Bo Albin Hansen på tlf.: 7217 7417 for yderligere oplysninger.

Produktionsvej 2 • 2600 Glostrup • www.balslev.dk • Tlf.: 7217 7217

SCT. MORTENS KIRKE:

Lag på lag af murede flader

Fotos til artiklen: Helene Høyer Mikkelsen

Dansk Kirkestabilisering – mere end 25 års erfaring

Udfører stabiliserende løsninger i form af:

- Wireopspændinger
- Sømmenspændinger i rustfrit stål
- Spærfodsforankring
- Udskiftning/restaurering af murankre
- Restaurering af trækonstruktioner
- Vekselsbjælker
- Vindkryds
- Indlimningsankre

Arbejdet udføres under vejledning af kirkekyndige rådgivere.

Poul Erik Bruun 4033 3094 | Thomas Bruun Buhl 5124 9206
www.danskkirkestabilisering.dk

Dansk
Kirkestabilisering I/S

Nyt sakristi: Tilbygningen er udført, så man nu lægger ekstra mærke til middelalderkirkens mange særprægede detaljer.

Af Thomas Bo Jensen,
Professor, Cand.arch, PhD

Sct. Mortens Kirke i Randers er bygget kort før reformationen som en vaskeægte senmiddelalderkirke i fuldt udtræk. Det er en tæt sammensat, treskibet kirke, konsekvent muret i munkesten og med et væld af karakteristiske detaljer som stræbepiller, trappegavle, rundbuefriser, gesimsbånd, spir og sågar en løgkuppel. Til de mere sjældne indslag hører en sælsom sokkeldetalje på nordsiden, hvor en række runde blændinger parvist er indrammet af optrappende buer, der giver dem karakter af mystiske, bispehueklædte væsener på rad og række. De menes at være spor efter en tidligere klostergård.

Opgaven var klar: Et sakristi på nordsiden af kirkens kor var så medtaget af sætningsskader, at det måtte nedrives. Ingen skam, for det fremstod som en lidt forkølet pastiche af kirkens gotiske stilunivers, og forsøg på at afhjælpe sætnings-skaderne med stabiliserende forankringer havde desuden skadet kirkens historiske murværk. Det nye sakristi har naturligt nok fået nøjagtig samme placering som det gamle, blot er det lidt større. Det er passet ind på nordsiden af kirken, i en niche imellem koret og sideskibet. En reces med et kobbernedløbsrør imellem sakristiet og sideskibet, et fritlagt gesimsbånd langs tagskægget på koret og en stræbepille ved korets runding danner en klar ramme om den nye tilbygning.

En dyb og tæt vævning

Det nye sakristi, som er det fjerde eller femte i rækken af tidligere sakristier med samme placering, adskiller sig tydeligt fra den eksisterende bygning. VMB-Arkitekter er gået til opgaven uden at kopiere stiltræk, men der er alligevel truffet en række arkitektoniske valg og lagt detaljeringer ind, som binder tilbygningen til 'moderbygningen': Sakristiet er fuldmuret i røde normalsten.

Der er anvendt krydsforbandt og en gedigen murtykkelse, der lever op til kirkens massivitet. Det er en befrielse ikke at skulle spises

af med nutidens løberforbandt i denne sammenhæng. Krydsforbandtets dybere og tættere vævning danner et genuint modsvar til kirkens tyngde. En solid granitsokkel og store, vertikale vinduer, lagt dybt i facaden i en lidt uensartet rytme, bidrager til dette indtryk. Vinduesåbningerne er affaset i venstre side med en hvidtet lysning, der sender ekstra reflekslys ind i de nordvendte kontorer. Set frontalt spiller lysningerne en stor rolle i helheden, som en ekstra understregning af murdybden og af facaderytmen.

Set i facadeflugten, fra østsiden af Kirketorvet, lukker tilbygningen sig som en mere monolitisk muret klump. Set i fugten fra modsatte side bringer hvidtningerne lethed tilbage, afbrudt af indgangsdøren og det overliggende vindue, der danner et vertikalt snit i huset.

Fortsættes på næste side →

arkitekt-tegnestuen aps

v/ Anne-Kristine Ahrenkilde Holm og Jesper Holm,
arkitekter & bygningskonstruktører

Årlige kirkesyn, gl. & nye kirkebygninger, fredede & bevaringsværdige præsteboliger, middelalderkirker, restaureringer, ombygninger, fornyelser, tilbygninger & rådgivning.

Landsbygaden 58 · Sengeløse · 2630 Taastrup · 4399 6936 & 2442 9936 · ajhtegnestue@gmail.com

→ Fortsat fra forrige side

Vinduesløsningerne er et godt tænkt modsvær til kirkens eventyrligt smukke vinduer langs nordfacaden. De udmærker sig med dybe, konkave affasninger, der afslører murenes abnorme tykkelse og lag på lag af murede flader, der griber ind over hinanden i flere på hinanden overlappende facadelag.

Kordongesims-båndene, der indgår som del af de overlappende lag, er afspejlet i sakristiets murede stik, der løber som lange friser gennem facaden og under tagskægget, idet de samtidig danner stik over vinduerne. De fortsætter rundt på den østvendte gavl, hvor et djærvt strømskifte desuden sørger for en ordentlig afslutning imod det blytækkede halvtags gavlprofil. Flot arbejde! Hydraulisk kalkmørtel naturligvis, UDEN dilatationsfuger.

Med den rå kirkemur som modspil

Når man træder ind i sakristiet, afløses materialiteten af hvidpudsede vægge og grålige, kvadratiske Ølandsfliser på gulvene. Man befinder sig i en lys fordelingsgang, der til venstre leder ind til kirkekontorerne og længere fremme til et trapperum på højre side.

Forbindelsesrummet domineres af kirkemuren, der har fået lov til at stå helt rå og ubearbejdet, som et stort, groft relief. Det er et enormt flot træk

ved tilbygningen, at den rå mur med de mange spor fra tidligere tilbygninger er bevaret 'as found'. Et langt glasbånd i etageadskillelsen mellem stuen og første sal sikrer, at kirkemuren bliver maksimalt eksponeret, som et stort, autentisk aftryk fra fortiden.

Alt træværk er ubehandlet eg. Et godt valg til den rå mur, men listebeklædningerne på lofter og skillevægge er måske blevet lidt for spinkle, de mange tilpasninger til den knorrede kirkemur taget i betragtning. Det virker, som om finheden i træværket her og der har det lidt svært med tilpasningen til den nøgne middelaldermur.

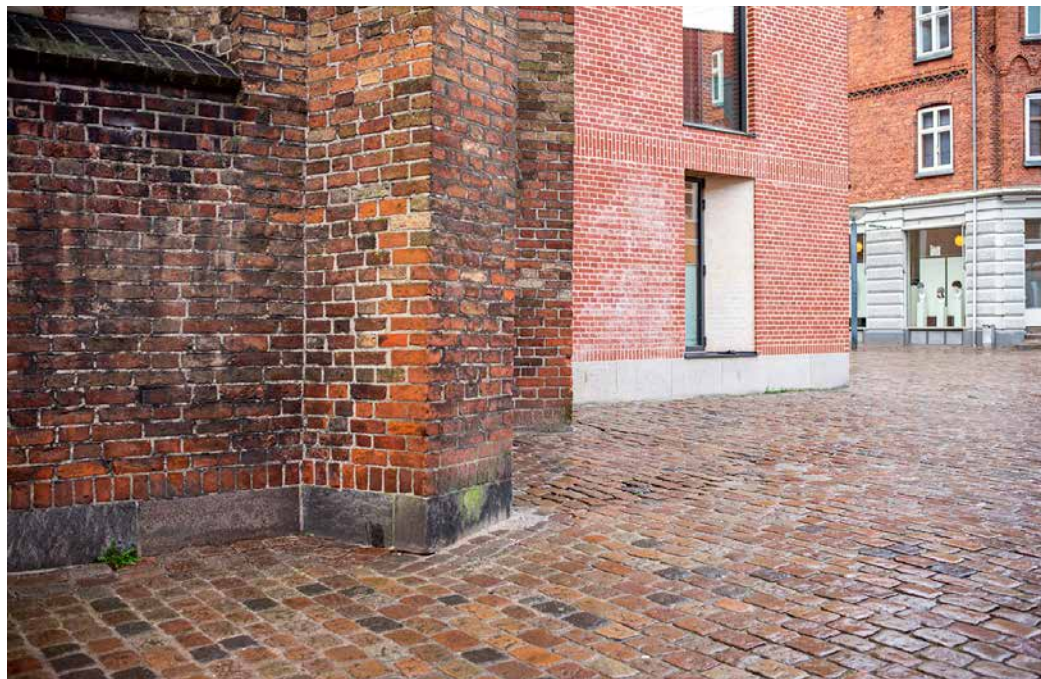
En anden lille bemærkning i dette regi er trappepæns tilpasning til kirkemuren. Hvor trappeløbet er fritskåret fra muren, er reposerne støbt helt op til muren. Her var der nok faldet en spids bemærkning om 'originalsubstansens ukrænkelighed', der som gamle Johannes Exner havde været i live. Originalsubstans eller ej, så havde det været prikken over i'et, hvis hele trappeindsatsen var friholdt fra kirkemuren, men her har kroner og øre-afvejninger nok spillet ind.

Hemmeligheder og sammenhænge

Første sal er forbeholdt et stort møderum. Der er fuld loftshøjde langs kirkemuren, mens en sæn-

”

Sammenhængen med kirken er i øvrigt smukt bevaret ved en oprindelig, lav indgangsdør i stueplanet, der skærer sig nogle trin ned og dybt ind i den metertykke kirkemur.

Anker Ravn Knudsen Arkitekt m.a.a.

Bevaringsværdige bygninger
Fredede bygninger
Restaurering
Kirkesager
Bygningsanalyse og opmåling

Frøsvej 10 · 6630 Rødding
Tlf.: 7022 8737 · www.ankerravknudsen.dk

ket loftskassette giver en mere intim stemning omkring mødebordet. En 'hemmelig' lem i loftskassetten giver adgang til et skjult rum, hvorfra der er adgang til korets loft. Detaljen rummer samtidig et nok så betydeligt historisk ekko, idet jøder under besættelsen skjulte sig fra nazisterne på det hemmelige loft. Tyskerne fandt efter sigende aldrig den hemmelige indgang.

Sammenhængen med kirken er i øvrigt smukt bevaret ved en oprindelig, lav indgangsdør i stueplanet, der skærer sig nogle trin ned og dybt ind i den metertykke kirkemur. Døren leder direkte ind til kirkens kor, hvor ældre Ølandsfliser vidner om sammenhængen imellem nyt og gammelt. Det hvidkalkede kirkerum og dets inventar fra forskellige stilperioder er af absolut højeste kaliber.

Det nye sakristi lever fornemt op til standarden og minder om, at det ikke er helt umuligt at føje nyt til de gamle middelalderkirker. I tilfældet Sct. Mortens Kirke i Randers er det ovenikøbet gjort på en måde, så man nu lægger ekstra mærke til middelalderkirkens mange særprægede detaljer. Og så kan man vel næsten ikke forlange mere. ♦

Artiklen har tidligere været bragt i Arkitekten 02/2018.

CAMINOEN - VI SKRÆDDERSYR DIN CAMINO

SE MANGE FLERE TURE
PÅ VORES HJEMMESIDE

VAGABOND TOURS
WWW.VAGABONDTOURS.DK

Der er droner mellem himmel og jord

Droner har for alvor indtaget luftrummet, og kirken kan ikke se sig fri. Øjet i det høje er med til at modernisere og digitalisere kirkegårdskortene, der nu giver bedre overblik til en lavere pris.

Af Morten Berthelsen

”Brønderslev Provsti køber drone til opmåling af kirkegårde. Dronen skal i luften over de forskellige kirkegårde i provstiet, og dermed bliver det nemt at tælle op, hvor mange gravsteder – og hvilke type gravsteder – de forskellige kirkegårde har. Med dronen kan man også få et overblik over, hvor mange meter hæk kirkegården har, og hvor store græsarealerne er.”

Sådan skrev Brønderslev Provsti d. 1. april 2014 og fulgte siden nyheden op med følgende meddelelse:

”Dette var naturligvis en aprilssnar! Men hvem ved – måske bliver droner en del af maskinparken i fremtiden?”

Aprilssnarren skulle vise sig at være en selvopfyldende profeti, for den spåede fremtid er her allerede. I 2018 fik Brønderslev Provsti således lavet digitale kirkegårdskort for samtlige provstiets kirker ved hjælp af droner.

”Virkeligheden har indhentet fantasien. Det, der bare i 2014 var en langt ude historie, skulle ret hurtigt vise sig at blive en gangbar – endda bedre – løsning,” siger provstisekretær Erik Villy Rasmussen.

”Så nu skal jeg tage mig ekstra meget i agt, når jeg skriver aprilssnarre.”

Fra tag til gravsten

Dronebranchen udvikler sig hastigt i disse år, og teknologien muliggør nu, at man kan modernisere kirkegårdskortene, så kirkegårdslederne får et helt nyt overblik til effektivisering af den kort- og langsigtede drift. Man kan sågar foretage inspektioner med droner – udvendigt som indvendigt. Begge dele til fordel for pengepungen og kvaliteten.

Selve kirkegårdskortene er billeder – nogle af dem såkaldte ortofotos – der viser kirkegården, som den virkelig er. Det er intuitivt og let at læse, samtidig med at det er nøjagtigt. Ifølge SWESCAN Danmark, som laver kirkegårdskort med dronefotografering, kan ortofotos sammenlignes med et satellitbillede.

”Kirkegårdskortet viser mange detaljer i farver. Man kan tydeligt se beplantning og gravsten. Man kan se strukturer som perlestensbelægning eller grussti. Gravenes placering og størrelse vises helt nøjagtigt.”

Men den præcision, der opnås ved ortofotos, stopper ikke ved kirkegårdens overordnede struktur.

BELÆGNINGER I HARMONI MED OMGIVELSERNE...

Vi afstemmer vores belægninger i stor respekt for kulturhistoriske bygninger, og vi har anlagt stier ved flere kirker i hele Danmark. Belægningerne er faste og kræver minimal vedligeholdelse.

Dansk Overfladebehandling I/S
64 44 25 33 | dob.dk

DRONER SKAL KORTLÆGGE EUROPAS JØDISKE KIRKEGÅRDE

Et nyt initiativ har som mission at danne overblik over 1500 truede jødiske kirkegårde i Slovakiet, Grækenland, Moldova, Litauen og Ukraine, og derefter foretage oprydning og indhegning for at bevare dem. Arbejdet foretages i første omgang med droner, der indsamler den topografiske data, som eksperter i Kiev kan bruge til at udarbejde bevarelsesplaner for kirkegårdene. Ifølge initiativtagerne findes der omkring 10.000 kendte jødiske gravsteder i 46 europæiske lande, hvoraf tre fjerdedele er beliggende i Central- og Østeuropa.

”Ud fra dette luftfoto med drone kortlægger vi kirkegårdens indretning, og den høje kvalitet gør det muligt at digitalisere alt fra hække, urnepladser og belægningsgrænser til brønde, riste og skraldespande,” lyder det fra Geopartner.

Til udvikling og overblik

I Brønderslev er man glade for de digitale kirkegårdskort, der dels er blevet et redskab for graver og kirkegårdsledere til bedre at bruge og holde opsyn med, hvilke steder der er brugt, og hvilke der er ledige – dels et redskab til kirkegårdsudvikling.

”Vi har fået et langt større overblik over, hvad vi har, og hvad vi kan gøre. Er der noget, der kan se anderledes ud? Hvad har vi af muligheder? Det kan vi se nu, og i de kommende år vil vi kigge på, om alle kirkerne har en udviklingsplan, som vi kan tage fat i. Vi går også og pusler med tanken om at bruge droner til inspektion af kirkegårdstage,” siger Erik Villy Rasmussen fra Brønderslev Provsti.

Profetisk aprilsnar til trods var Brønderslev Provsti faktisk en af de første, der henvendte sig

til landinspektørfirmaet LE34 om en mulig droneoverflyvning. Og det, der før tog dage eller uger at måle op på traditionel vis – til fods – kan nu foretages på et par timer.

”Det var en tidskrævende affære,” siger Knud Klausen, landinspektør, partner i LE34 og ekspert i digitalisering og droner, om proceduren, der nu kan klares foran computeren.

”Det er trods alt nemmere at trække hække op med en mus end at gå rundt og måle op derude. Og det afspejler sig selvfølgelig i prisen, der nu for alvor er blevet interessant også for de mindre menighedsråd.”

LE34 tilbyder som en del af pakken også fuldt interaktive 3D-modeller af kirkegårdene, som menighedsrådene bl.a. kan lægge op på deres hjemmeside til frit skue – eller give dem videre til landskabsarkitekten, når der evt. skal bygges om.

”Det giver et rigtig godt indtryk af kirkegårdens stand og udseende. Og et præcist overblik over alle kirkens gravsteder. Hvis man har flere kirker under sig og eks. har en efterladt i telefonen, så kan man lynhurtigt slå op, hvor en given person ligger. Det sparer tid på den front, samtidig med at der kan ydes en bedre service til brugerne.” ♦

BLIV KLOGERE PÅ DRONER

Provstesyn, der er en del af Dansk Drone Netværk, har udgivet en e-bog om landmåling med droner, der kan læses ved at scanne QR-koden.

Hvad kan det digitale kirkegårdskort?

- Gravregistrering
- Planlægning af arbejde
- Vedligeholdelses- og plejeplaner for buske og træer
- Håndtering af arbejdsbyrder (tidsmåling)
- Planlægning af nybyggeri
- Opgørelse af arbejde. F.eks. sikring af gravsten
- Støtte for partnere som f.eks. landskabsarkitekter og anlægsgartnere
- Interaktive 3D-modeller

Kilder: SWESCAN og LE34

ORTOFOTO

Et ortografisk foto er et luftfoto, som er taget under bestemte passende forhold og/eller korrigeret således, at billedets størrelsesforhold overalt er de samme, således at billedet er geometrisk ækvivalent med et kort over samme område. I modsætning til et almindeligt luftfoto kan et ortofoto således bruges til at måle afstande og bestemme koordinater ud fra kendte fikspunkter, fordi billedet er justeret for misvisning som følge af højdeforskelle i terrænet, optisk forvrængning og hældning af kameraet.

LANDSKABSARKITEKT-ASSISTANCE?

Min tegnestue har inden for de seneste par år udført mange opgaver for menighedsråd. F.eks. nye helhedsplaner for kirkegårde, hvis funktioner ændres; nye grønne parkeringspladser i følsomt landskab og handicapadgang til de gamle, smukke middelalderkirker. Fokus er altid på samarbejde med menighedsrådet og kirkegårdspersonalet samt på lokal identitet og kulturhistorisk forståelse og sammenhæng.

Tegnestuen har base i det centrale Aarhus, men påtager sig opgaver i hele landet.

Landskabsarkitekt MAA Birgitte Henningsen
M: 26 13 56 05 · www.birgittehenningsen.dk

JELS KIRKEGÅRD, NY HELHEDSPÅN, 2016

NY BELÆGNING OM TØNDER KRISTKIRKE, 2017

Arteri i den kommende sognegård i Glostrup

NY SOGNEGÅRD TIL GLOSTRUP KIRKE

Kunst og kultur inviteres indenfor i Glostrup Kirkes nye sognegård. Den nye bygning kommer til at ligge i forlængelse af Glostrup Kirke, og med den får kirkegængere og borgere i Glostrup god plads til koncerter, foredrag, kunstudstillinger, koraktiviteter og babysalmesang.

Hos SKALA Arkitekter er vi stolte over, at vi vandt arkitektkonkurrencen om den nye sognegård. I vores forslag har vi lagt vægt på at skabe en bygning af høj arkitektonisk kvalitet, der rummer en diskret elegance uden at overtrumfe kirkens arkitektur.

Med den nye bygning skaber vi en sammenhæng mellem kirken og de omkringliggende bygninger, mens sognegården indbyder til mange forskellige aktiviteter gennem dagen.

Udover den nye sognegård til kirken i Glostrup udfører vi flere renoverings- og restaureringsopgaver på og ved kirker. Med os som samarbejdspartner har du sikkerhed for, at vi går til opgaven med respekt for den eksisterende arkitektur og historik, med afsæt i brugernes behov og med fokus på en god proces.

skala-ark.dk/kultur

Sognegården og kirken set oppefra

Spar tid og penge med de rigtige hækplanter

Det er ikke ligegyldigt, hvilke planter der vælges, når der skal plantes hæk. Plantevalget får stor betydning for den fremtidige drift, og derfor er det vigtigt at vælge den rigtige plante til det rigtige formål.

Af Carsten Sølund Christensen

På Nygaards Planteskole bliver vi ofte spurgt, hvorfor vi ikke producerer den frøformerede *Taxus baccata* i vores hækplantesoriment. Det skyldes, at frøformerede planter ikke er lige så ensartede som stiklingeformerede planter, der altid er genetisk ens med den ophavsplante, de stammer fra., hvilket giver en meget ensartet hæk. De kloner, vi anbefaler til smalle hække, nemlig T. bacc. "Brande Select" 'TANY0109' og T. media 'Hillii', er planter med en smal opret vækst, der vil kræve langt mindre klipning på siderne i hele hækkens levetid, og dermed er der mange penge at spare i det lange løb. Dette illustreres i grafikken og billederne til højre.

Billederne til højre er taget på Brande Skovkirkegård lige inden den årlige klipning. Billederne af "Brande Select" er fra den første beplantning med denne sort, og hækkene er mere end 25 år, så selv om der er tale om en ny sort, så er den grundigt afprøvet og har vist sit værd igennem mange år.

"Brande Select" 'TANY0109'

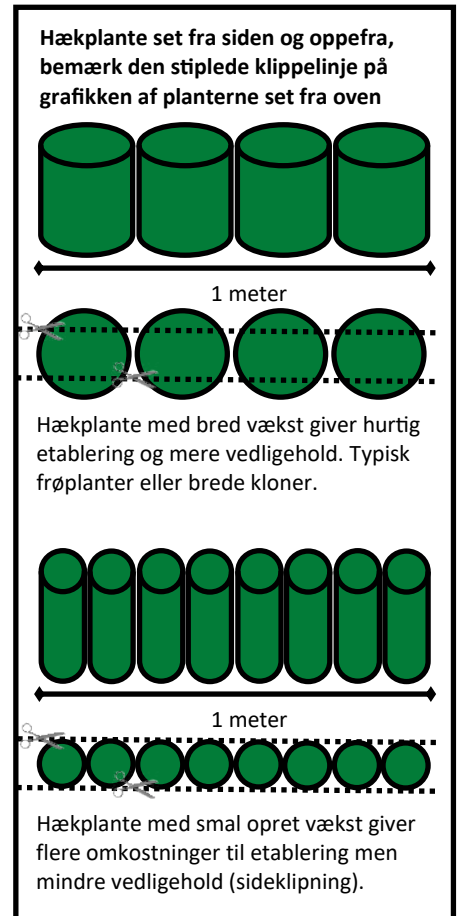
"Brande Select" er udviklet gennem mange års samarbejde imellem Zachariassens Planteskole, Nygaards Planteskole og Brande Skovkirkegård. Den blev lanceret i 2013 og er hurtig blevet meget populær på de danske kirkegårde. Den første kirkegård, der plantede "Brande Select", og som planten har sit navn fra, er Brande Skovkirkegård. Herfra siger Rikke Nørulf: "Det er en nøjsom og robust plante, der er flot grøn hele året, selv i vores dårlige jord. Der er også arbejdsmæssige fordele ved den oprette vækst, fordi man slipper for at klippe helt nede i jorden". Kirsten Sørensen fra Vebbestrup Kirkegård nord for Høbro roser også plantens vækst og forgre-

ning: "Den er super god til at forgrene sig tæt fra bunden, og den er nem at klippe, fordi grenene ikke flosser og trevler". Peter Folmer Nielsen fra Vrå Kirkegård har også gode erfaringer med den nye taks og roser specielt den flotte mørkegrønne farve og plantens hårdførhed og vindtolerance selv helt oppe i Nordjylland. "Brande Select" er moderatvoksende, hvilket ifølge slotsgartner og landskabsarkitekt Palle Kristoffersen fra Styrelsen for Slotte og Kulturejendomme er en fordel i grønne anlæg. Han udtaler:

"Planteprisen er tæt på at være den mindst betydende faktor i etableringen af grønne anlæg, og specielt i forhold til den efterfølgende langsigtede drift og udvikling. Set i det lys er det fint at have en taks, der er moderatvoksende, da det vil betyde mindre plejeindsats. Så må man kompensere den lidt langsommere etablering med plantetæthed, gode vækstforhold og passende pleje."

Skal man bruge planterne til en bred hæk, vil en bred klon som fx *Taxus media* 'Farmen' egne sig glimrende, hvorimod de smalle opretvoksende kloner vil være lang tid om at komme til at fylde i bredden.

Har du spørgsmål til plantevalg, er du altid velkommen til at kontakte Nygaards Planteskole på 75 36 60 88. Alle de hækplanter, vi producerer, er kloner (genetisk ens), og vi producerer dem alle i 10 cm potter. Det giver en sikker og ensartet etablering, da planterne har hele roden med ved plantning. Derudover er de pottetproducerede planter ofte mere velforgrenede fra bunden, hvilket giver et godt fundament til en tæt hæk.

T. b. "Brande Select" 'TANY0109' lige inden den årlige klipning. Brande Kirkegård.

T. m. 'Farmen' lige inden den årlige klipning. Bemærk den bredere vækst.

De ovenstående billeder er fra Vebbestrup Kirkegård (TV) T. b. "Brande Select" 'TANY0109' 1 år efter plantning med 8 pr. meter. (TH) Bemærk de ensartede hække allerede få år efter plantning til højre og bagerst i billedet.

KALKNING AF KIRKER

- Mere end bare kost og spand

De fleste kirker i Danmark skal kalkes med jævne mellemrum. Kalkning er en ældgammel vedligeholdelsesform, som i sit grundprincip er ganske simpel og har været anvendt som overfladebehandling i kirker og på gårde siden middelalderen og op til i dag.

Men at kalke en gammel kirke er en stor beslutning, og at vide det kan spare menighederne for ærgrelser i form af aflyste eller udsatte kirkelige handlinger, usikkerhed omkring budgettet og i værste fald konflikter med myndigheder, som nemt kunne have været undgået.

FORARBEJDET BETYDER ALT

Der skal indhentes de nødvendige tilladelser, det skal undersøges, hvorvidt det er muligt at iværksætte kalkningen på den bestående bund, eller om der skal foretages afrensninger i større eller mindre omfang. Alt under behørigt hensyn til f.eks. skjulte kalkmalerier, sikring af historisk inventar, orgler mv. En proces, som nøje skal afstemmes med Nationalmuseet, inden den påbegyndes.

AFDÆKNING ER MERE END BARE PLASTFOLIE

Kalkningsarbejder i vores kirker vil ofte kræve inddragelse af konservatorer i forbindelse med nedtagning, ophængning og afdækning af historisk inventar. I denne proces vil der blive foreta-

get en vurdering af inventarets tilstand, ligesom evt. istandsættelser typisk vil blive udført på dette tidspunkt. Alt sammen under forudsætning af, at de nødvendige tilladelser og den nødvendige økonomi foreligger.

ARBEJDSMILJØ

Indvendig kalkning i kirker kræver foruden en lang række af krævede afdækninger også ofte arbejde i højderne, hvilket stiller krav til arbejdsmiljøet. Få er måske opmærksomme på, at dette er menighedsrådets ansvar. F.eks. skal stilladser opfylde bestemte sikkerhedsmæssige krav, ligesom det ikke må fastgøres i vægge - to forhold, som umiddelbart strider mod hinanden.

RÅDGIVNING

Tegnestuen Mejeriet A/S har de nødvendige kompetencer til at guide menighedsråd hurtigt og sikkert gennem denne komplicerede proces, alt i en informativ, åben og konstruktiv dialog med menighedsrådet og de respektive myndigheder.

Tegnestuen har for nyligt været totalrådgiver ved kalkningen af Haderslev Domkirke, Brødremenighedens Kirke i Christiansfeld samt Sørslev Kirke på Fyn.

TEGNESTUEN MEJERIET A/S
WWW.MEJERIET.DK
KOLDING HADERSLEV
ODENSE KØBENHAVN

Specialist i KOLDE løsninger til kapeller og krematorier

DANSK KØL & KLIMA har mere end 30 års erfaring med køle- og frostanlæg til personopbevaring og -nedkøling.

Vælg en leverandør, der har løst opgaven tidligere. I DANSK KØL & KLIMA har vi før hjulpet danske kirker, krematorier og kapeller med driftssikre køle- og frostanlæg.

I DANSK KØL & KLIMA har vi den størst mulige ISO 9001:2015-certificering inden for behandling og håndtering af kølemidler samt køle- og frostanlæg. Det er vores vision at hjælpe kunden igennem alle faser, fra tegning og opmåling til montering og idriftsættelse af projektet. Dette opnås ved hjælp af egne køleteknikere, som alle har de højeste kompetencer og uddannelse inden for kølefaget. Vi har teknikere i hele landet og står til stadighed efter afsluttet projekt, som din trofaste servicepartner 24 timer i døgnet, 7 dage om ugen. Din tilfredshed er det vigtigste for os.

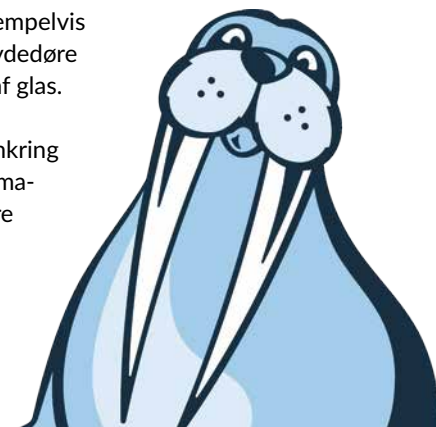
Køle- og fryseløsninger er vores speciale. Vi har gennem tiden hjulpet flere hospitaler og sygehuse med etablering af køle- og fryserum til personopbevaring med flere temperaturovervågningsfunktioner tilknyttet, som aktiveres ved væsentlige udsving i temperaturen. Desuden fås flere sikkerhedsforanstaltninger som personalarmer til større fryserum og flere typer af døre, skydedøre og porte, afhængigt af projektets udførelse.

Aalborg Kapel havde et behov for høj kapacitet med mulighed for særskilt indstilling af kistestørrelse. DANSK KØL & KLIMA løste opgaven til perfektion med kapacitet på 3 kister pr. celle.

Blomsterkøling holder blomster og kranse friske til den sidste tid

Vi oplever nu stor efterspørgsel efter kølerum til blomster- og buket-køling. I dag kan blomsterbindere og blomsterforhandlere ikke altid nå at levere kransen eller blomsterne lige til, at ceremonien starter. Derfor har vi i dag mange kunder med behov for at holde blomsterne friske og smukke, indtil at de skal bruges til den afdødes sidste tid. Køling til blomster kan eksempelvis fås som større kølerum med skydedøre eller almindelige pull-out-døre af glas.

Ønsker du mere information omkring køling til kirker, kapeller eller krematorier? Vi sidder klar til at besvare dit opkald på 7020 3800 med råd og vejledning til, hvordan vi kan løse opgaven for dig.

Kvalitet, funktionalitet og fleksibilitet

Trinitatis Kirke

Scantone tilbyder mere end 30 års erfaring

Det gør os til en af landets foretrukne leverandører af AV-løsninger til kirker og menighedslokaler. Vores spidskompetencer er korrekt og naturtro lyd gengivelse i akustisk krævende rum, samt teleslyngeanlæg og "skjulte" projektoranlæg.

Scantone har et fast team af dygtige elektronikteknikere med specialviden indenfor elektroakustik. Det sikrer jer en professionel rådgivning, installation og servicering af jeres nye eller eksisterende anlæg.

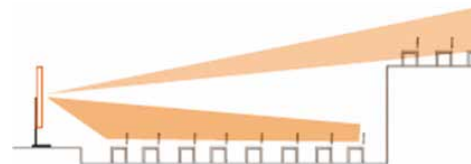
Kirkens mangfoldighed

Kirker og menighedshuse lægger ofte hus til en bred palette af arrangementer med film, teater, livemusik, foredrag m.m. For at kunne åbne dørene for denne målgruppe kræver det, at forholdene er i orden.

I Scantone tager vi altid hensyn til æstetikken, når vi rådgiver og installerer projektorer, lærreder, skærme og musiksystemer.

Fremtidens højttaler – er ikke bare en højttaler

Scantone benytter søjlehøjttalere fra den tyske kvalitetsproducent FOHNN, som er anerkendt for deres velop-løste og naturtro lyd gengivelse. Med den nyeste generation af retningsbestemte højttalere fra FOHNN løftes lyd gengivelsen af både tale og musik til et langt højere niveau. Højttalerens lydudbredelse kan justeres til selv de mest krævende akustiske rumforhold, så uønskede refleksioner undgås. Hermed opnås ensartet lyddækning og en fremragende taleforståelighed på alle tilhørerpladser.

Teleslyngeanlæg

Scantone installerer professionelle teleslyngeanlæg, der skaber optimale tilgængelighedsforhold for høreapparatsbrugere.